

चांदोबा

सप्टेंबर १९८४

कुत्तों, भाँवरें, गेयड, कबूतरें आदिवासी गधुंगसो गधुंग चमक लोकाचा बेलाच आनंदीचा वातावरण आहे नाही तर, दुर्दैव विकार न दहकदान हा दोषापासून आप्णा बचाव होतो.

नृत्योप स्वैरन इक्षीमः परिषद्वर्गं येन " वनस्पत्यः प्राचीं
ब्रह्मसं संभ्रम्यत " अने विज्ञानिकविद्वद् संमेलन भवति होते.
स्यात् स्वमे वये वीषुन कान्ते आई की, माण्ड्यान्मा
स्यात्स्यात्मा वाक्योत्तर वाक्यानीं वरपुत्री पशु वशी पाह्यस्याभुजे
जातु हितकारी प्रभाव पावतो.

प्राचीन्या हस्तबाची संकेतीच्या अक्षरभूत प्राचीन स्वरूपात
बुलाची प्रत्युत्पत्ता देऊ नकोत. ही गोष्ट मात्स्यव्यास
मुनय विज्ञानिक निष्कर्ष ही एच. एन. श्रीवास्तव यांनी आपले
पुस्तक "संस्कृत व त्याचे प्रामाणिक" ह्यामध्ये विहीन आहे.

[illegible]

पुनर्विवाहादिष्वपि वर्षे १९५४ मध्ये जाहजेच्या भुवनेश्वरी पुरी
मधील विष्णू मठाला आचार्यांनी मिळालेल्या निवेदनात असे म्हटले आहे की

उत्तर प्रदेश में १९७६ मध्ये सामेल्या भूकंपा पूर्वी बांगलादेश एका ठिकाणी सर्व हद्दीने एकत्र आली व त्या भागातून नांगरी वृक्षीकडे गिरण येता.

१. इ. स. ५० वर्षों पारक्रम विमर्शो
समर्था प्रथम प्रचार कण्डेरा कोण
संत होता ?
२. कीर्तना वर्ष २४ लिखिता मरणा
वाचिक गुरु माण्डो ?

૧૨૯૧. ગર્વિત કોશને વિશ્વપાત્ર કિન્નર
વિજ્ઞાનમય કામિન રાત્રિને ?

४. पारसी लोकव्यापक पवित्र ग्रंथे नाम
कथं ।

५. त्विरस्तानुर्ध्वं मयग प्रताप्यी गपं रोमया

जत्या राजा तशी प्रजा

मावळी, जेता चपट उचड राजावा
व कायद्याचा असदर कर लागतो. एना
रॉपिर्दासहरे कायवा व राज्य व्यवस्था
मुनळीत बागण्याचा पुढात प्रयत्न केला.
परंतु धर्म. त्याने झाले काय वारप
असले झाला तीस काढण्याची सलग
केली परंतु त्यानही उपयुक्त झाला नाही.

विष्णुदेवता जीवन्तरे राज्य सम्पूर
हे राज्यस्थानसे आसीत प्रसिद्ध होते.
राज्यभर संपूर्ण शांत व भेद भेद, तेथील
प्रजा या सृष्टी होती. तेथील लोकान्यात
राजाबद्दल व त्याच धर्माबद्दल अत्यंत प्रेम
होते. त्यामुळे विष्णुराजा राजा गोविंदसिंहने
सम्पूरला स्वतः जाऊन तेथील राज्य-
स्थानस्था पन्नाण्यासे ठरविले.

रागपुराण राजा जर्मवीर ह्याने
गोविंदलिंगाचे अत्यंत प्रेमाने स्वागत केले.

“शोकप्याहो राज्यार्थी अमरशाठ वध्यवत्सा
 तेषां प्रजेवरच यवसंभूत वराते. जर
 माह्व्य राज्यात् तेषां सुख च संभवति।
 अस्मिन् तर त्यागे व्याजरा माहो प्रजाय जाते।
 हे एकुन राजा शोकवसिष्ठहा ततोप
 वाला. त्याला हागतले थापला राज्यातोड
 वध्यवत्सा वाराणीभूत जापली प्रजाय आहे.
 कर्मवीरच्या तोंडून त्याच्या प्रजेची प्राणा
 एवढी कीर्तिमहिम्ना भगति हाच्या
 प्रजेतील लोकाना येथल्याही दुःखा घरातून
 घासो. तरान कर्मवीरचा वधे भावितले.
 कर्मवीर म्हणाला-“आपण दोवे वेग
 बदलून गृतरूपे राज्यात भटक.

दुसऱ्या दिवशी ते दोघे राजवेडा वरकून
रामपुर राज्यात भटकण्यासाठी निघाले.
ते दोघे अनेक ठेकाणी हिडले, अत्यंत
शिकणी कर्मचारीना वरत आल्याने लोका

सत्कार करीत होते. ते पावूनच गोविंद-सिंहला अत्यंत आश्चर्य वाटू लागले. येथे बसलेल्या बुद्धा तेथील लोक राजाचा मोठ्याने त्याचा तबितने आदर सत्कार करीत आहेत. त्यांनी एके ठिकाणी पांढुरलेले लोक लोकांना झुमणे काम करत आहे असे विचारले.

“आमच्या राजाबद्दल आपल्या मनात उत्तम भावित व प्रेम आहे. त्यामुळे आपला राजा कोणताही वेळ बसलेल्या लोकां वरील आपली त्याचा मोठ्याने श्रद्धा” एका साधकाने सांगितले.

हिंदूत असतांना कर्मवीरने काही आश्चर्याच्या बसलेल्या बुद्धांना आदर करीत केला. परंतु त्याने ते बुद्धांना आदर केले नाहीत.

उत्तर राजाचा म्हणजे—“माझ्या हातें भेट म्हणून त्या वस्तु ज्या. राजा माझी प्रजा शोभाण्यात व्यापाररथा श्रद्धा काढा आहे.”

राजा गोविंदसिंह कर्मवीरला म्हणाला—“आपली प्रजा करोडोरीच म्हणून आहे. माझ्या प्रजेतील लोकांना आपल्याकडून वेच घेऊन पाहिजे.”

स्थानवर राजा गोविंदसिंह आपल्या राज्यत परत आला.

एका महिष्यामंदर गोविंदसिंह आपल्या राज्यत येथे बसलेल्या बुद्धा लोकांना त्यांचा कोणीही न श्रद्धासत्तेने पाहून दुख झाले. एका जागी त्याने एका वस्तुची किंमत विचारली. राजाच्या हातले त्याने आपल्याला पाहून त्या वस्तुची किंमत जास्त सांगितली लोकांनी तो त्या बुद्धावाराचा म्हणाला—“जर राजाने ही वस्तु मुझ्याकडे आरेखी नेली तर काय तुम्हीच किंमत सांगितली का?”

“जर राजाने हि वस्तु मलाकडे विकत घेतली तर हिच किंमत का! आपल्या जास्त किंमत की घेईन” व्यापार्याने राजा आहे हे न समजून वेचविले उत्तर दिले.

गोविंदसिंहला आपल्या प्रजेतील लोकांचे वागणे पाहून अत्यंत राईट पाठले. तो आपल्या महालात परत येत बसल्या सर्व गोष्टी सांगत त्यांना म्हणाला—“हे माझी बुद्धा आहे की, की आपल्या प्रजेचा राजा आहे”

राजपुत्राचा प्रजेमुळेच त्याने राज्य सुखी व सुखी आहे. त्याच्या प्रजेचा शक्ती आपली प्रजा बनवायला आपल्याला काम केले पाहिजे? त्यावर बुद्धी विचार करून साया.

प्रजेची आपल्याला विचार विचार करून राजाचा म्हणजे—“ह्या राजा! आपण राजा म्हणून प्रजेवर राज्य व तेथील प्रजेतील व्यवस्था सर्व पाहून आलात परंतु आपल्या प्रजेला त्याचप्रतीत काहीच नाहीत नाही. जर बुद्धी आपली प्रजा त्याच्या प्रमाणे श्रद्धापास पाहिजे असेल आहे. जर बुद्धी प्रजेतील काही विचार लोकांना तेच पाहणी करण्यास पाठवावे.”

गोविंदसिंहला आपल्या म्हणजे आपल्या त्याने राज्यतल शहर निवडक लोक एकत्र केले. व त्यांना समजावला तेथील राज्यव्यवस्था व तेथील प्रजेला भेटण्या-करता पाठविले. त्याकरिता त्याने राजा कर्मवीरचे समजा विचारली.

जेव्हा महिष्यामंदर सर्व लोक उरत येऊन राजाचा निवेदन करीत म्हणाले—“महाराज! कोणत्याही राज्याला त्याच्या विचाराकरीता व लक्ष्य प्रजेपाकरीता आपण व संपन्न राज्यकर्ता म्हणता पाहिजे. राजपुत्राचा राजाचा बुद्धीने शोध आहे.

हे ऐकताच गोविंदसिंह लोकांना लाल झाला व म्हणाला—“राजा कर्मवीरने

जवळ हलक मला सांगितले की; त्याच्या प्रजेमुळेच तेथील व्यवस्था व राज्यकारभार चालता आहे. माझ्या स्वतःमुळे नाही.

“राजा कर्मवीर सूप विनयविल आहेत. त्यामुळे त्यांच्या लोकांच्या कामांचे श्रद्धा स्वतः घेत नाहीत. ते प्रजेवर मुळाप्रमाणे प्रेम करतात. व त्यांची प्रजे करिता सर्वसव त्याच करण्याची इच्छा आहे. त्यांच्या त्यांच्या आदर वाटतो व प्रजा त्याची प्रशंसा करतो. स्थल ह्याची नाही” प्रजेतील त्याच्या एका प्रतिनिधींनी सांगितले.

गोविंदसिंहने आपले म्हणजे काहीच म्हणले—“राजपुत्राची जनता येथे बसलेल्या

राजाच्या मुद्या ओळखू शकते, परंतु व्यक्ती प्रजा राजाच्या सत्त्या केवळ मुद्या ओळखू शकत नाही. काय कारण असते ?

“महाराज! धुळ व चिखलातून ही कोक सीने बरोबर सोपून काढतात. त्यात ओळखपाण्याचे खगर पंजाच्याचे कोतुक नाही. परंतु सीनेचे बाहे” त्याच्या प्रतिनिधीने सांगितले.

राजा गोविंदसिंहला त्याच्या म्हणण्या- यचे काहीतरी शक्य आहे ह्याचा खरा तडगडा धावा. त्यामुळे त्यांनी आपले करि कप बदलव्याकरीता प्रयत्न करण्याचे ठरविले.

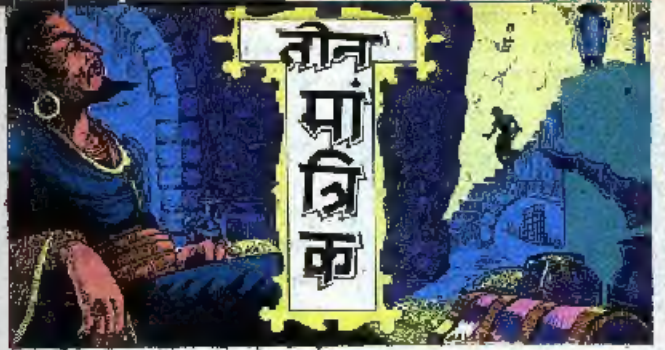
राजा कर्मवीर लढाखंडा प्रजेच्या कल्याणाचा विचार करतात ते आपल्या जनतेच्या तक्रारी ऐकून त्यांना योग्य हो न्वाव देतात. ते स्वतःचा गावात हिंडून प्रजेच्या मुक्तदुःखाच्या पोथी पहातात. त्यामुळे प्रजेचा त्यांच्यावर द्रवका विस्वास आहे की; थोडे हांकून राखणे सांगितलेले

जवळ ऐकते. राजाचा मुद्या प्रजेवर तेवढाच विस्वास आहे जसा सामाविक राजा बाहे लवीच त्याची प्रजा मुक्त आहे. “जवा राजा तशी प्रजा” एका सहकाऱ्याने सांगितले.

ह्या पोथीमुळे राजाचे ठोठे उचडले. त्याचा विवेक जागा झाला. त्याला वाट लागले की; जर रामपुरच्या प्रजेसारखी आपली प्रजा पाहीजे असेल तर कर्मवीर सारखे स्वतःच्या नावायला पाडिजे. त्याला समजते की; राज्यातील बंदाबुंदीला व तत्समरस्वेला मागण कारण आहेत.

राजा लढाखंडा प्रजेच्या बोलावणे पाठविले व त्यांना उपदेश करत म्हणाला- “जर राज्यात तुझ व तम्ही तसेल तर राज्यकारभार करण्याचा काही अधिकार आपल्याला नाही.”

ह्या निर्णयानंतर काही दिवसांनी नीरपुर राज्यात प्रजा मुक्ती संघ व राजावर प्रेम भक्ति करू लागली.

[१५]

[बैली वृद्ध व मुद्रात दुःखी. पिढेला लाकडी फळीचा भायर बिडाला व ही प्रसन्न एका पाळनंदात येऊन पडला. तेथे त्याची नेट हुसत पोरी मामाच्या मागवली झाली. ते पोथे विमुक्त पाळनंदातील मुदासला पकडण्याकरीता जलय किल्लाकडे निघाले. मजबूर...]

हसनगोरीने एका दिगेला एक विशिष्ट ओळीने उभी होती. किल्ल्याच्या चौथी- लूच करून हात हलविला. पिंगळने बाजूला सामसूम होते. दारावर फूारेकरी मजबूत त्या बाजूला राहिले. थोड्या किंवा पुढे कोणी मजबूत. शूरवीर त्याला एक मुदा पुराणा किल्ला “हाच का तो मजबूत किल्ला ?” पिंगळने थोड्या दिशेकडे उभा असलेला किल्ल्याच्या बाजूला आपला हात उंचावत दिसला. हुसत गोरीला विचारले.

किल्ल्याच्या जवळपास उंच रोंदर “हो, हो, हाच तो मजबूत, किल्ल्याच्या होते. त्या मजबूत एक झरा वहात होता. बाजूने दूर रोंदरावर प्राण्याकरीता एक मजबूतच्या बरेही बाजूला खजूरांची बाजे रश्ता आहे. हा सेवकमजबूत नेणे पर्वत

“कतूतेक बाळवटातीक हाकू सरदार भैरवनाथ वाने कित्यावर हुन्का केल्ले सवें सैनिकांना माझा टाकले असावे.” पिंगळने आपली शंका बोलून दाखविली.

“तसेही अशक, तू म्हणतोल ते खरे असावे. पण हाकूच्या पेकी मुळा आसपास कोणी दिसत नाहींत. हुसत गोरीने आसपास उंटाना संगम केल्ले. व दरवाजा-पाशी जाऊन ताववतेने म्हाहाळले.

पिंगळने आपला एक उंट पुढे नेत म्हण्टा- “हुसत भैरा, इथेच उभे राहून शाराच्या अंत काय झाले असावे. पाशा तंदाक लागलीर नाहीं तेन्ही आपण जर दाराचेंच येतो, तर काहीतरी सुख आपल्याला नसकीर दिसून येईक.”

“तुजें म्हणने बरोबर आहे अशे वाटते. मुखदारपाशी मुळ झान्याची लक्षणे मुळा दिसाफला पाहिजेत त्याच्या सैनिकांनी हाकूना आत जायला छोहले वहावे किवा हाकूच्या असल्या सैन्याने हुल्का तरी केलेला असावा.”

हळुहळू पिंगळ व हुसत दोघे मुख दारापाशी जाले.

मुख दार बंद होते. ते जशा छत्रेच वर केले होते की, जणूकाही वातुर कोणीतरी घट्ट लावले असावे. कित्येक वर्षे शिवं मनुष्य वसती नसाची. असे तेच

सवेंच वातावरण होते मुळ हाणामारी काट-छाट वगेरेचा लपलेचही नव्हता. ते पाहून हुसत खो खो हुसत सुटला.

त्याने उंटाला बोरीने लेशून घाली वचकले व ती उंतासे टाकत पिंगळला म्हणाला- “पिंगळ, पुर्वर विनाकारण चावस्त होवात. भैरवनाथ कितीही व्हडपूर व जताळें वसू हे आमच्या सैनिकांबरोबर युद्ध करचे त्याच्या हातचे सैद्ध्ये नाहीं. परंतु आमच्या सैनिकांचा मुळा काही चाव घेता नाहीं. ह्याने आमली एक काय काय करू शकत?”

हुसत यंत्रांतल्या मनांत सुटू सुटू हलू लागला. पिंगळने प्रसन्नार्थक नजरेने त्याच्याकडे पाहिले.

पिंगळमुळा आपल्या उंटानसून उतरला होता. दोघे मुख दाराजवानीची माळे. तेन्ही हुसत पिंगळच्या आंघावर हात ठेवित म्हणाला- “पिंगळ, जसे वसू शकत का? सैनिक मरपूर शक पिंगळ करे होऊन वगेंच कित्याच्या वात खोपले वसावेत!”

पिंगळच्या ह्या खोसप्यावर विस्वास बसला नाहीं. त्याने आपली शंका स्पष्ट सादितली- “जर ही सोंष्ट खरी असेल तर आपल्यातल्या एका सैनिकाला माझा टाकून विवाडांत जायला शास्त्रपांकरांता त्या खडकाळा कोणी बांधून ठेवले नसते.”

“जसे असावे की, दाहच्या मसोत ती कित्याच्या बाहेर घेऊन त्या क्षमूरांच्या शाशेता पडला जसावा व भैरवनाथच्या माणसांनी त्याला एकचले वसावे.

हुसतचे ते उत्तर ऐकून पिंगळ अचानक गप्प राहिला. कोणताही निर्णय व्यायच्या मावी तिचली परिस्थिती कशी आहे आता मुख्य दारा गानवे रहस्य काय असावे याचा अंदाज लागत तव्हता म्हणून तो मुकाट्याने दाराच्या जवळ गेला. शाराची कडीकोडडी आतून काडलेली होती. त्यापुढे त्याने जोर लावून दार आत उल्लसले.

धुमू पवामू पडोमू असा एक मोझ स्फोट झाला. खासतशी पिंगळ बावचये-

जोशारा राजमार्ग आहे. त्याच्या स्तंभातच जवळपास हा किल्ला सर्वजणांचे निष्ठांतीचे स्थान आहे. बाळवटातीक हाकूपासून स्वतः हाचा बचाव करपाकरीता हा किल्ला बांधला गेला. ह्या किल्ल्याच्या रक्षणाकरीता दोनघे सैनिक ठेवले आहेत. ते किल्ल्याचे रक्षण करता करता येवें बेजाच्या आपापनांचे मुळा रक्षण करतात. परंतु आज आश्चर्याची सोंष्ट आहे. येव तच एकदम स्वभावतः धातवा दिसते. किल्ल्याच्या बाहेर तटावर मुळा एकही विषयाची दिसत नाहीं?”

तोपर्यंत ते किल्ल्याच्या जगदी जवळ गेल्ले पोहीचले होते.

आले. चोहीवाजुला एक प्रकारचा गंधीर-
गणा वाणू कापला.

मूर घोंडा विरळ झाल्यावर पिगळने
ते दुष्क पाहिले व त्याला कापरेच धरले.
त्या झालेल्या स्फोटामुळे बरेच जण जखमी
झाले होते. काही मेली होती. काही उंट
घायाळ झाले होते. तर काही बेदनेने
तळमळत होते. पिगळ हसन गौरी कुठे
विसली का? म्हणून चौफेर पाहू लागला.

हसनगौरी त्या उडालेल्या स्फोटामुळे
दूरवरच्या एका सनूराच्या झाडात थांबून
पडला होता. पिगळ त्याला पाहून तेथे
आला. त्याला पहाताच हसनने उडायचा
प्रयत्न केला. पण पिगळने त्याला
बगलत हात पाडून उडवून विचारले-
"तार आस्त तर लायले नाही ना?"

"नाही, नसिबानेच वाचली नाहीतर
बाय फूकटच मेळी बसतो. जर स्फोटाच्या
जोराने मी दूर फेकलो गेलो गतलो.
तर भाव काही लडपत नव्हती. सगळ्यांजून
उठत हसन गौरी म्हणाला."

"खरे तर, नसिबाने आज आपल्या
दोघानाही वाचवले आहे. मूसवाटाकडे
नजर टाकून पिगळ म्हणाला. तिकडे जवळ
आपले जवळ अचिंक सैनिक काही आले
आहे. ते कोणी वाचले माहेत. ते जलमी
होऊन बेदनेने विस्फोट झाले."

पोरावेळ शांत व्हात पिगळ म्हणाला-
दाराला हात लावताच काही भयंकर असावे
अशी मला शंका येत होतीच. त्यामुळे मी
घाईघाईने मागे पळालो. दार खर लाकड
लावून उघडायला नको होते.

हसन कागलापुळे कण्ठत होता. व
त्याला चांगले वाळता येत नव्हते. त्याने
आपल्या कपड्याला लावलेली हाट
खडकत म्हटले-"ही सगळी कारवाई त्या
हुष्ट वैरवनाथ हाकूची आहे. आपल्या
सैनिकांची व शत्रूंची मढाई किनयाच्या
जातच झाली. व आपल्या सर्व सैनिकांना
मरून टाकून आतांचा आपल्याला
मारण्याची सुद्धा त्याने चांगलीच योजना
केली होती. शायण शिल्लक राहिलेल्या
सैनिकांमधील त्या दुष्ट वैरवनाथचा प्रथम
खोब हाडला पाहिजे व जसा मिळेल
तसा त्याचा नाशनाश केला पाहिजे.

नंतर दोघांनी मिळून सर्व जखमी
सैनिकांना पाहिले. त्यांना प्रथमोपचार
केला. व त्यासल्या चांगल्या सैनिकांना
पेऊन ते दोघे शिल्लयाच्या आत गिरले.

आलील क्षम भयानहू होते. तिकडे
तिकडे घेतांना लच पडलेला होता.

काहींचे कपडे रक्ताने भरलेले होते.
मुदछातान तिकडे तिकडे विखुरलेले
होते. हत्त्याच इमारतींना आग उगव्यात

जाली होती. शिल्लयाच्या आलील माघ
भयानकरीत आलासावरचा दिसत होता.

"बाह्यमांचो गोष्ट आहे! आपले सर्व
सैन्य मारले गेले. कळत नाही हे सगळे
आले कसे. डाकू सर्वेच्या सर्व बात कडे
थिरले? एकतर शिल्लयाच्या साहूरच झोपी
लडवले नाही किंवा माघसातकवाच माघसाने
त्या दिला? माझ्या नाडीतर सैनिकांना अवे
माझर मुळपासारचे मारून टाकणे म्हणजे
काही तोंडच्या गप्पा नाहीत. हसनने मराभर
आपली शंका व्यक्त केली."

"माघ झाले असो" पिगळ म्हणाला.
"परंतु आता आपल्याला काय करायला
पाहिजे?"

हृदय येळ दोवे मीतले बायोम नवानक
मृष्य पहाऊ राहिले.

विमळने बापला विचार मोलून दाकविल
म्हणजे—“आता बापल्याक एक आणही
फुफट बाळवता काय नाही. तावडतोच
डाकूंचा शोध लावला पाहिजे. पण एवढ्या
अचानक बाळवंडात त्याचा शोध लावणे
संभव होईल काय?”

“का नाही?” असे म्हणत हुसवने ज्योष
बापल्या ओंकोचा काहीतरी सांगून
किंलयाच्या बाहेर पाठविले. ते सर्वजन
बापाच धुरणईत जाऊन सवेच पसर आले.

एका सैनिकांशी काही मोठून हुसव
विमळला म्हणाला—“हंताच्या हावाच्या

उवावकून अशा अंदाज लागता की,
भैरवनाथ हांकूचे ओळ येवून दोनचार वेळ
लांब असलेल्या पळोतीस बांधपास आऊन
निजअनंदाच्या सुखीत भरपूर वाक होऊन
तेर होऊन पळने मर्यावेत.”

विमळला बाळवंडी सौम्याच्या स्वभावाचा
काहीच जणूच नव्हता. त्यामुळे तो
हुसवने सौम्याच्या त्याही का हो करत
होता. त्याने त्याचे ते म्हणजे खरे सांगून
एक उपाय मोलला सौम्याशी—“जर ते
खरे असेल, तर आपण तावडतोच तिचे
बाळन बापायस त्यांच्यावर हल्ला केला
पाहिजे. आपण बापल्याचा त्यांना पगही
मुणाला लागू बापाय नाही.

विमळची उद्दमप करून त्याने तावडतोच
बापल्या डरलेल्या सर्व सैन्याला पहाडाकडे
बापल्याचा द्वापड केला. व ते दोघे
बापायसता डेंटावर सगून पाडीनागून बाळ
सांगले.

एका हासावरून ते त्या पहाडावर
येऊन पोहोचले. असा पाटेने ते वेघे माले
होते ते दोघे बापल्या रस्त्याने काळच्या
पाटात उतरत नसलेल्या रस्त्याने येने.

विमळने दोघे पांडून सोलवर एक
नवर डाकली. व हुसवला म्हणाला—

“आता बापल्याला पाटात काही न
उतरता दोन्ही बाजूला विमळ जावपास

पाहिजे जावले उर आता इतके मोठून
देवे सोय व कोट्या कोष काडीत काडीत
हल्लाकोपांगून त्यांना सोवत हिबले पाहिजे.
हुसवने विमळने म्हणजे ऐकले. ते
दोघे असे असे सैनिक बरोबर घेऊन विमळ
विमळना निघाले. दोघेजण भैरवनाथका
सोवत उंबवट्यावर बांके बरो पण
बापल्या काही थांब पत्ता लागला नाही.

अचानक विमळने जे उभा होला. तेवून
काळच्या पळीस डुरवर काहीतरी गडबड
बोषळ बाकलेला त्याला ऐकू येऊ लागला.
त्याने बापल्या बरोबरच्या सैनिकांना द्वापरा
करून स्वतः एका मोठ्या सिलेच्या मार्गे
करला व सगून सगळे काही विडले का?
पाहू लागला.

तेवून मोठ्या जमिनीस लागल्या पळीस
एका सगळ बाणी काही स्नेह पाचन-पाच
बाडलेले व त्याच्या सगळ्यांकून ते
बाळवंडात पहाणारे असलेले असे विमळला
विमळने

जेव्हा त्याका विमळत बसला की, ते
ओळ भैरवनाथ हांकूच्या जमावातिल
आहेत. तेव्हा स्थाने हुसव गोरीने पांगिल्या-
अवाप्त हुसवला जमन्यासाठी एक
शिव पुंढले.

शिव पुंढल्याचा जावळ ऐकताच त्या
हांकूने नाचलांना एकदम जेव झाले.

हाणू हावप ताचे धावेत त्यामुळे अंता
पलीक करून पालवार नाही असा विचार
करून विमळने एक मली मोठी पिळा साठी
त्यांच्या मिशेला बोर करून टाकली. आणि
बापल्या सैनिकांना त्यांच्या हाकूने नाचण्याचा
इलाख केला.

तो दबळ बरंगळत काळी वेला नाही
तोच एवू एवू करत एक बाण विमळच्या
कानांना काटून वेला.

विमळ सटक्यात दमडाच्या साडीस
उचला. त्यामुळे बापला हुत्या रुपाला
त्याने पाहिले की; हांकूचा बापाय हातात
आले, तिरकमडे घेऊन त्याच्यांच बापूने
वेनाने पुढे येत आहेत.

ते पाहून तो मोठा पावरला. परंतु
दोंगराच्या दुकऱ्या बाजूने अनेक दखत
डाहल्या बाजूला येऊन जवानक पाहिले.
पिंगळ ते पाहून वारोवित बाळा. त्याला
सबबले को; हुसतला आपला बकेत
कळका. त्या बबबाच्या मारा पाटोपाट
हुसतचे सैनिक मुळा त्याच्यावर हल्ला
करून वेत वसलेले स्थाने पाहिले.

दोन्ही बाजूने पिंगळ व हुसतचे सैन्य
वेत भरलेले पाहून उगळू लोक घोरघोर
पाळू लागले. हुसतच्या सयोर जे हाकू भाळे
सैनिकांनी त्यांना प्राच्यानीं ओसकून मारले.

सूर्य मळलु काबळू लागला दया
सोन्वात अपार झोळ लागला. पिंगळ
डाहल्या काडमण करीक करीत दयांतून
चूप साठी निघून गेला.

तेच बऱ्याच मोठ्या मोठ्या दगडांमध्ये
मुहासारली भगदाळे होती. त्यात भयाण
अपार दाटला होता. भैरवबाभूंच्या शोकाचे
पिंगळ त्या भवदाडांमधून आत जाऊ
लागलाच नाही, तीच बरवळा बाजूने

हुसतचा कावाज त्याला दगू आला-
“पिंगळ! कार कुडे जाऊ नको, मंचार चूप
हाला आहे. अपारत त्यांना पाठलाग
करजे म्हणजे शोचयात बड्याबाबरे
आहे. आजची रात आमण येथेच कुठारी
काळू सकाळ होताच त्यांना हुडकून
बाळून टाकू.”

हुसत जसे म्हणत त्याच्याच बाजूला येत
होता. पिंगळने हुसतचे म्हणजे ठिक
समजून तेथील एका मोठ्या दगडावर
आगले वस्तान बघवले.

तेव्हाच एक श्रीलक्ष्मीचा जावाज
त्याच्या फावावर आला. तो ऐकून पिंगळ
निस्वसकित झाला-“हा कोण पिंगळ
आहे? काय हाच तर तो पिंगळ नाही-
अबंती मगरातील माहिमारे!”

“हा तर पशपादचा जावाज वाटतो”
आश्चर्याने रघाने बोलून पाहिले. तेव्हा
एका बाजूने एका मोठ्या दगडाच्या
बाडीमाधून एक माणूस हुसत हुसत
पिंगळच्या रोखाने वेत होता. (कथाः)

पिंगळ्याचे भाष्य

विक्रमादित्याने आपला वडू सोडला नाही.

तो ज्ञानाचक्र नेला. ज्ञान साक्षात्कार
काळु येथे आणि निमस्तानाच्या दिशेने
मोनिगणे चालू लागला. तेव्हा प्रताप
नमलेला नेताळ त्याला म्हणाला-“राजा,
हू इतके धम करीत आहेस. त्याला कारण
काय असेल हे मला कळत नाही. जर
आपलातून लिहिले वसेल तर कोणतीच
गोष्ट शक्य होत नाही. आश्चर्यच नसेल तर
जवळच परिश्रम घेई शक्य. ठेवण नाही
वड हातातोंडाशी आलेली भरतु दृढा
मजिघात नसेल तर मजिघात चरत निघून
जाते. हाचे उदाहरण म्हणून आं दुता
एका माणसाचा भिकऱ्याची गोष्ट सांगतो.
कहा देऊन ऐक” बरो सांगून नेताळ गोष्ट
सांगला.

एका पाषात एक आंघळा भिकारी
वसत होता. त्या माणसाचा कडेला एक

मेगारान्त मोरी

Fullscreen 127

20 / 68

"बी आंबळा आहे बाबा ! डेंबारच्या गावातील अनेकजण भिके मागून परत येत होती. मला तू त्या कडेच्या चिनेच्या भोळ्या झाडापाशी नेऊन सोड." असे म्हणत तो आंबळा झाडाचा प्रवेश करू लागला. "तू कोण आहेस ? त्या मुलाच्या खांब्याचा आधार घेत त्या आंबळ्याने विचारले- "आम्बल ह्या गावात नव्हिन आला आहेस कायते ?"

"माझे असे आयुष्य ह्या गावात गेलं. एकूण एक आवाज मी ओळखतो. कोणाच्या घटी पाहणा म्हणून आला आहेस काय ? एका झाडावर काठी व दुसऱ्या झाडाने त्याचा खांबा परत तो संगडतल्याला विचार लागला.

"नाही, मी एक तिराबार व कमनचिबी आहे. रोमगारी मिळेल ह्या खांबेन दिनसमर दिवत होतो. परंतु काहीही न मिळाल्यावे याणी पिकून भूक राहून ह्या बीयच्यावर बेंडून झोपी गेलो. तेव्हापात तुमच्या पडण्याच्या खांब्याजाने मला आली आणि तुम्हाला मदत करायला यायलो."

"बुळा आई-वडिल नाहीत काय ?"

"ते माझ्या छहानपणीच वारले. माझा बाबोजानेच मला लहानाचा सोडा केले. परंतु काही दिवसापूर्वी त्याचाही देहान्त झाला. मी फ्रेंच आजीबा निवृत्त होतो तोपर्यंत आंबळ्यापुढे कायबंदा शिकलो

नाही. आता बीलमचूरी करू शकतो. परंतु खूप हिंडून ते सुद्धा काय मिळाले नाही."

"बाबा, ताले हो चिनेचे झाड ? तुमचे पागाचे दुष्टणे वाढा कसे आहे ? असे विचारित तो जायला निघाला.

"देर तुला सुखी ठेवो माझे दुष्टणे बरेच बघी हाते आहे. बरे हो ! पण, तुमचे नाव अर्थ ते काही हावितलेस आणि तिराबार आहेस मग जगार कुठे ?"

"दिपक" त्याने आपले नाव सांगत म्हणजे-त्या बीयच्यावर मघाशी कोपलो होतो तेथेच.

भिकारी त्याचा बीलण्यावर हुरत म्हणाला-"तो बीयरा तुला नाही ना ? मग कोणीही येऊन तुला हांकलून लावेल. तू दयेने ह्या झाडासाठी कोप. हवूच तुला कोणी उरवणार नाही.

त्या दिवसापासून दिपकने ते झाडच घर बनवले. तो त्या झाडालाच कुठे देवळा तयार पाहूनच तोकांत जगा बांधी तेऊन बसवू लागला. व जी कपार्ड होई त्यावर दोवे आपला उदरनिर्वाह करू लागले.

एकदा मर उन्हांत आंबळा देवळाच्या पायऱ्यावरच बसल्याबसल्या झोपी गेला. तिथूनच एक भीनड मागूस भिकार्या जवळ खाला आणि त्याच्या भिक्षाघारात एक छोटी बेली टाकून ती निघून आऊ

लायला. दिपकने झाड्याची वस्तु मघाची असे बघवून ती भिक्षाची उदरवयात उचळली.

"अरे हे काय ? ते पाहूनच त्याचे डोळे पांढरे झाले. त्यांत बरीच खोण्याची ताकी होती. बंडने चुकून ती बेली टाकली कदाची. असे बघवून तो ती प्रेळून पयंत पळत त्याच्यापाशी जाऊन पोचवला. आणि ती बेली देत म्हणाला-"बही, ह्यात तर बील्याची नाणी आहेत."

तोत वृत्त म्हणाला-"तू भिक्षाच्याचा बातू भावेल. तुम्हांला यात भिक मागण्याची नजिबात जरूर पटणार नाही."

परंतु दिपक त्याच्याकडे आश्चर्यचकित होऊन पहाऊच राहीला. व मनांतल्या मनात

मोले चिनेचे झाड होते. तेथे तो भिकारी झाडाच्या सावरीत रहात असे. तो दिवस-मर गावात भटकून भोक लागे आणि रात्री झाडासाठी येऊन झोपे. अस्या तऱ्हेने त्याचे जिवनक्रम चालू होते.

एकदा मावी एक तऱ्हा झरलो. भिकारी त्या बीक मागण्यास गेला. परत यायला खूप उशीर झाला. येता येता तो भिकारी एका झगडात पाय अडकून शेजारच्या पायऱ्याच्या बसण्यात पडला. आणि खरज-टल्यामुळे बिळूळू लागला.

तेवढ्यात कोण्या एका मुळाने येऊन त्याला हाता देऊन बाहेर काढले व विचारले-"बाबा, जडा तुम्हांला ते उबके दिमळे नाही का ?"

म्हणू लागला की, "हे बाप मीक म्हणून कोण्याची इतकी नाणी कुणी देतक नाय?"

"केव्हा केव्हा व्यापारात इतका कायदा होतो की, वेगळ्या जाऊन देवाला फक्त नारळ पडेवून फुल्लेवळे देऊन माझे समाधान होत नाही" केव्हा माझ्या प्रयत्नांतला खर्च हितात मी गरीबांना दान देतो. असे त्या मुले त्या गरीबांचे जीवन सुखकारक बनाने. त्यांचे पुढ्यतर मला मिळेलच ना? बरे म्हणून ती तेवढी निघून गेला.

त्याला ते म्हणणे एकदम पसंद पडले. त्यांनी एकटे घन दिडे दे एका गरीबाचे जिवन सुधारण्या करीताच. मग हे सर्व आपण घेऊन आपलेच जीवन करे.

सुधारक नव्हे?" असो विचार त्याच्या मनात पोळू लागला.

त्या विचाराने त्याची धावले गहराऊन गेली. त्याने शहरात जाऊन बासोराण्याचे मोठे दुकान पात्रले व व्यापार करू लागला. काही वर्षांतच त्याचा घरा आंगला चालू लागला. गहरातील कीर्तन लोकांत त्याची गणना होवू लागली. गावातील एका प्रतिष्ठित साणसुने स्वतःहूनच्या सुडीचे सुवर्णाचे लग्न त्याच्याशी लावून दिले.

सुवर्णा दुषार व समजुदार होती. तिच्या अल्प्या नयन्याधिपती काहीच माहित नव्हते. फक्त एवढेच माहित होते की ती त्या गावात बंधानक बाळा आणि त्याने व्यापारपंडा सुरू केला. हस्तान्तर तीन चार वर्षांनी एके दिवशी एक हत्तीवाला त्यांच्या घरामोर आला. तो दिपकच्या पुर्वीच्या गावचा रहाणारा होता. त्याने सुवर्णाला सांगितले की, दिपकचा भावाचा येवनांतर तो निरावार झाला. शेवटी बोट आल्याकरीता कोणत्यातरी कामाच्या सोबाबत गाव सोडून पहरात आला.

हे ऐकताच सुवर्णाचा कसुनता वाटू लागला. संध्याकाळी तेव्हा दिपक घरी आला. तेव्हा तिने आपली उस्पृक्या प्रकट करीत त्याला ते विचारले. तिचा मजल ऐकताच ती निश्चिंत झाला.

दिपकच्या गण वस्तुप्रामुळे तिचा शास्त्र वंका येऊ झारली व तिने भरत खोवून खोदून त्याला विचारले.

"मी हा व्यापार आपल्या भवानी सुरू केला आहे." दिपकला रहावले नाही. त्याने आपल्या गावकोला खरे लाय ते सर्व सांगून दाखले. ह्याच्या पत्नीत झारणो जलविप्रेल होत होता परंतु आपाच्या पैसांच्यामुळे वेविला जल होवू शकत नाही. यामला बस तर जीवतीने जांगल पाळला आहे." सुवर्णाच्या उत्तराने पोडासा

पिलात दिपकला मिळाल्यासारखे वाटले.

दिपक म्हणाला-"तर विकारी विषय तर कुडी तुमच्या बरोबर थोडे पैसे घेऊन अचेल खर त्याला आपल्या घरी उठवून पन्नाने प्रायश्चित्त करावे.

सुवर्णाचा कळल की, जरी आपल्या वंका येऊ झारली व तिने भरत खोवून खोदून त्याला विचारले. अश्या तरी त्याच्या मनात वाईट भाव नाहीत. पत्नीची कहाणी ऐकून तिने जोडे आपल्याने बबबबले. पदशाने जोडे पुसत ती म्हणाली-"तुम्ही ज्ञा गोष्टीला खूपच खरीत ठेकाय. हे तुम्ही मुलीच करायला पाहिजे होते. परंतु त्याने याचपत्त नकार दिला तर..." दिपकच्या मनात एक विचार आला.

"तर मी मग तुमच्या नरोनर मेईव. त्यांना शासक करीन. त्याचून आलेच नाहीत.

तर कुडी तुमच्या बरोबर थोडे पैसे घेऊन आ. परत येताना त्यांना जेव म्हणून देऊन टाका." सुवर्णा म्हणाली.

आपल्या मित्रांनी आहे ? देवळाच्या पायरीवर बसून त्याने देवळाच्या चौक्यावर बसून विही गीत बसलेल्या एका शेतकऱ्याला विचारले त्याने दिपकला पाहून चौक्यापुढे त्याने निरवून बसले. त्याची नजर त्याच्या गळघातील सोन्याच्या साखळीवर पडली. "काय म्हणालात ? हा, एक बावळा हस रहातो, तो खून आलेला नाही थोड्या वेळातच बंधू येईल."

दिपक देवळाच्या आतल्या बाजूला गेला व चौक्यात बसून राहिला. दशाव्यत्युळे त्याला डोळा चांगला. अचानक त्याच्या डोवघावर कोणीवरही काठीचा प्रहार केल्यामुळे त्याची झोप उडाली. त्याने पाहिले तेव्हा चोर त्याची पोशाची बॅक व गळघातील सोन्याची साखळी घेऊन पळून गेला होता. तो दुसरा दिवस कोणी नसून विही विपारा मावूच होता.

दिपक वेदनांनं झगू लागला. त्याचा आग्रह ऐकून दडीगधं शहराळेल आंघळा मित्रांनी उठून दिपकच्या बसलेल्या त्याला दिपकने त्याला ओळखले व स्वतः विही बांधू म्हणले—'बाबा, मी दिपक आहे, मला जमा करा. मी पाव केले आहे.'

दिपकने त्याला सोडून जाण्यापासून गरज तेथे येईपर्यंतचा सारा वृत्तांत

सकाळी उठल्या बरोबर तो शिकारी शहराच्या गावी जायला मिघाला. त्याने स्वतःच्या बरोबर पात्र हत्यार हत्यार घेतले त्या बावळा पोहोचताना शहराकाल झाली. तो सरळ त्या शेतकऱ्या विलेच्या साडीपडे गंजा. परंतु शिकारी त्याला तेथे दिसला नाही व त्याच्या रक्षाभ्यास काही काळिकापही ठगला नाही. "काय झाला वाहेस ? तो बांधला शिकारी कोणा त्या शहराच्या देवळात रहातो." एका खूनात त्याला ओळखल्या सारखे करीत सांगितले.

दिपक वॉईफाईन शहराच्या देवळाच्या बाजूला मिघाला "अहो बाबा, हस कोणी

जाणितला व आपल्याबरोबर आपल्या घरी येणाऱ्याघो विलकिले

मिकाच्याने आपल्या भोतरतली एक चिथी फाडून प्रथम दिपकची बसले बांधली व वनांतल्या पनांतून हसत गप्प राहिला,

"बाबा बाबा, माझ्या बरोबर गाल ना ? तुम्ही बंधू की. आला नाहीत तर माझी बायको स्वतः तुम्हाला व्याववाघवील. शिक मित्रांच्यासाठी विलकिले म्हणाला.

तेव्हा शिकारी म्हणाला—'बाबा, अश्विन तिथी बळघार आहे. ह्या देवळातील देवाहूनही प्रत्येकाचे नावून कोडे आहे.

ज्याच्या माग्यात मी गेले नसते तो परसेखवानने त्याचा दिली, तरी त्याला मिळत नाही. तुम्ही देवाची मित्रमी घाडने पळवून घेईल. मी तुम्हाला करीता आपली होतील. आणि आपूर्ती घुळा घोण्याच्या बाव्याची विही मलाच मिळाली होती. परंतु तो घुळा माझ्या बघिमी कळती ती तुम्हाला माग्यात होती. त्यामुळे ती पळवून घेऊन घेईल. ते त्याच पैशाने व्यापार करून श्रीमंत मावून बसतील. मावून प्रत्येक गोष्ट आपल्या नावूनाने मिळवतो. माझे माघ तर उचलून वाहे. की, कधीही रात्रीची बहाद झोतच नाही त्यामुळे तुम्हाला बरोबर नसण्याचा प्रत्येक वेत नाही. कोण जा. बकालं होमावळापल्या घरी परत जा.

अर्धव शांतता पसरली शिकारी आपल्या नावाच्या दोष ऐक होता व दिपक आपल्या पाशाचे प्रावणित्त करत होता. कांवाडा आरवताच दिपकने तंडी भंग झाली व त्याच्या तोंडून शब्द बाहेर पडले "बाबा, खरेच तुम्ही येणार नाहीत का ?

मिकाच्याच्या शरिराची पोटी हातचाल झाली. दिपकला थोडी आशा वाटू लागली. परंतु मिकाच्याने कनकटीला साबलेली एक वेडी फाडली व ती दिपकच्या हातात माघ तर उचलून वाहे. की, कधीही रात्रीची बहाद झोतच नाही त्यामुळे तुम्हाला बरोबर नसण्याचा प्रत्येक वेत नाही. कोण जा. बकालं होमावळापल्या घरी परत जा.

शिकाव्याच्या मागेने त्याला गळवून घाल- "सो तुझ्या कानांत घुसलेली आहे असे म्हणत होऊनचुन आलेली बासवे पुसत दिपक वहेरकडे जाऊ लागला. यंवर रोष्ट घातून वेगळा म्हणाला- 'राजा, शिकाव्याला प्रत्येकी सोन्याच्या भाष्याची नेली मिळाली ती विणकने पुष्प लाकण्याची. तुझ्या नेण्या दिपक त्याच्या कडीस घळत भाळत येत त्यांनी पळविले त्या वेगही पोटी त्याच्या दुर्भाव्याची बडल्या हो। कमीत त्याच्या भविष्यास दोष देणच योग्य आहे, परंतु जेव्हा दिपक शिकाव्याला म्हणत होता 'हरी घडून जायला आस म्हणू न को गेला नाही' ते तर प्राच्या उच्छ्वस असल्याच होते. त्या वरील भाष्याला दोष देण काय उचित होईल को? याचे समाधानकरक उतर आणित असुन तु दिले महीन, तर गरीबास तुला माहीतच आहे त्याचा होय को नय प्रकळ होऊन तुझ्याच पाय तर लोलू पावलीये.

दिपक दिव्य म्हणाला- "हं बरोबर आहे की, दिपकच्या बरोबर बासवे ने त्याचे दुष्टत वाहीने त्याने बासवे परतु त्याच्या आपल्या कुलीपांनी कावली मुळा त्याच्या बर पडत बरोबर नय नसून कायय त्याचा विस्वास होना की किप जोपर्यंत त्याच्या बरोबर रहात होत। तोपर्यंत शिकारीच राहिला जेव्हा दुष्पत्ता येजेत तो पैसांनी पिडवी त्याच्याकरीता पेजेत आला तेव्हा तो विपरीत बाही पण त्याच्या यत्नातला सोळाच" द्वार मुंडी चोरांनी पळविला तो दिपकवर मुडाश्याने प्रग करीत होना त्याच्या मुडास आपली सातली बडून तो आशुभ्यनर शिकारी होण्यापेक्षा आपण काहीत सिधारे तेच बरे असे समजून त्याने दिपक बरोबर आप घालेल. अश बहेने राजाचे मोन भंग होलाच तेव्हा प्रतापसु सद्यस साला आणि पुन्हा आम्ही प्राकला नमिळतू लागला कल्पित.

शिकाराने आशुभ्य पळविले

शाम सूरपूरचा रडारा होता त्याचे शर्वेनरिल त्याच्या लहानपणीच बाल. त्यामुळे त्याने पालनपोषक त्याच्या न्हाण्या बाजीने केले. तो शिरावला जंगली फट्टूच होता पण कामालीचा शिरा त्याच्या हून हाच्या सावलीची मुडा मीली वाटे एका सुव्याकाळी त्याच्या बरी एक साधू हाता भाष्या आजोला साधू-सन्वासाविषयी फार भक्ति होती त्यानेजे शिने त्याने आपल्यापरोने जेवळ वासिल केले ती जेव्हा त्या साधूला जेवावला बाडीत होती. तेव्हा शाम तेथेच एका कोणत्या वसुन होया. तो साधूला भयमांत नवरने पहात होता. तेव्हापास स्वयंभवाचवत एक उंदीर पडत याहेर आला त्या संपराका कामचवळ करलेल्या बाजराचे पाहिले, पण तोने

त्याच्यावर मध्य बातली बाही व तो स्वाळ म्वाळ करत दाराबाहेर निघून गेली. मांभचनी उंदराला ब्रधूनही त्यावर बडव न पावलेली माहून कायूला वृष कामचने वाटले तेव्हा त्याच्या बाजीने शामला म्हणले- "बरे बडव शाम, उंदराच्या होण्याने जानाल कटाळून तु माजाला पाललेस. पण ती मुडा गुर्याचाटणीच मिश्रीभापुबाई साली बव. सावला शामविषयी कुतूहल निमाण झाले जेवण होसाच त्याने शामला बडवत्या समोर असविले. त्याचा हात गिरवून त्याचरीक रेंद्रा पहात मनाशीच जूडपट लावला भंवर बाजीला शामविषयी सानत म्हणाला "तुमच्या नातवत्या याहेर आला त्या संपराका कामचवळ करलेल्या बाजराचे पाहिले, पण तोने

"लक्ष्मी' की तरह तरी काया? खाने कापरोच बने बिचिन बाहे की, राम मात्मासिनाम रहानन नाही ह्याना भिनेपणा बाणकार्यता काही उपराय कष्टाच तर सलग. सी मागने अपभार कथमर विद्यारणार लही "

अपू ल्याला "ह्याना भिनेपणा शोधमपागान जया नाहीला होणार नाही खाने शक्तिव्य विचित्र आहे. दमट ह्याना भिनेपणापुढे एक महान कार्य त्याच्या हातून बडणार आहे "

ह्या गोष्टी नवर राम एकदा गावच्या जमिंदाराच्या वादपासमोळून जात होता तेव्हा त्याच्या जमिंदाराचे पाळलेने

कुठारचे पिल्लू बाराह खचलेले दिवले. ते दिवायला इतके गर्दस होते की, बायने फतल माळून त्याला उचलून घेतले व गोंधाल लावला. तेव्हापासून धातून वाहेर येत अवलंबता जमिंदाराचे ते पाहिजे व त्याला पर्यायित हायलून लावले.

कसे घर्मे संयोगान त्यान राधी जयिन दाराच्या वाड्यात बोर बीरी करण्यात आले रणांरा धातूनही ते पिल्लू गंगूट पालात धाळून न खुंटाप दूर पळून गेले. ते खेयनतान जमिंदाराच्या कामरतून राका बाजी ह्याच्या काळजे खानेच ह्याला फाही लावला कातले शस्त्राचे, त्याच्या त्याम निवाडा करण्यावरीता खाने कायबर आदीच केस व त्याच्या कोटीत नेले.

न्यायाधीशाने जमिंदाराचे खर्च शृणुणे ऐकून घेतले व कायना गीतेवर हाव देवून सर्रां काढ व सप्रामसा हांगितल.

खामने बीतेवर ह्यात केवतानान त्याना हात कायबीश्याना हाताला कागला कायदहोव याच्या संभालात, बंदल पट्ट लावला. म्यामाधीशी त्याच करायला भिल लागले पूर्वी कपराव्याका कठोरत कठोर विला देव्हावही तो सामरा नवे परतु आता सामरा एपडे होता खणीच तो वावरक लावला. तो म्हणू लावला—"मला खप दुरावा दोन्ही पशाकडून मिळाला

पाहिजे हात मा न्हाय दन त्यापुढे तेव्हा सीम वंश्याला भेटायला आला. धातून कामलाज बंद असे म्हणत तो कचेरीतून निघून गेला. ते पाहून जमिंदाराचे ओके मडफले त्याला कळला की, कामच्या बाबतीत असे काय फुड आहे ?

त्या राज्यातील शूद्रांना बंधी सुवर्ण-वर्मा व्यापारी जमिंदाराची भेटी होती त्यापुढे जमिंदाराचे सीम अहंताच्या सर्व गोष्टी बघाला सांगितल्या. त्याने धातूनच्या हस्ताक्षरां होतीच, मांभर, कुना व न्यायाविषय याच्यात कसा बदल झाला ते तज्ज्ञावर हांगितले कथ्याने काहीवेळा विचार केला व त्याला राजधानी मध्य येण्यास सांगितले.

तेव्हा सीम वंश्याला भेटायला आला. धातून मकी एका पहिलपानाशी बघ्या माटीत होता सामने हस्तांदोलन करण्या-करीता त्याना हात हातात घेतला. धंताक्षपोच तो पहिलबांध पळवुट्यासारखा पळून जाऊ लागला.

वंश्याने शिपायाकडून त्याला पकडून आणले व पळून जाण्याचे कारण विचारले. पहिलवानाने लावले गान लाली पातली व भीखीने परपर कापू लावला मंत्राला म्हणाला—"काय कारण कळत नाही मला एकाएकी खूप भिती वाटू लागली आहे वाट्टी आहे की कोणोही घंटा मला पराजित करत. कसे म्हणत तो परत पळून जाऊ लागला

ह्या प्रयोगाने मंत्र्याचा जमिनदाराने सांगितलेला गोष्टीवर चांगलाच विश्वास बसला. शामला ह्यातचा चांगलाच प्रभाव आहे तो ज्या ज्या गोष्टीला वृत्त लावतो. ती व्यक्ति मिठी व अंकक बनते ही गोष्ट मंत्र्याने राजाला जाऊन सांगितली राजाला हे ऐकताच खूप छंताय आला राजा म्हणाला 'ह्या कुणी आपणवत दिवत आहे ह्या राज्यातील सर्व शेतकरी सगळ्यांनीच ह्याला देववततेच पोशीत' शामला फांशी देण्याची गोष्ट ऐकताच आधी छत्री पिटून हट्ट लावली व म्हणाले 'येऊन त्याच्या पाया पडत म्हणली- 'ह्या माझा एकच संस्कार आहे

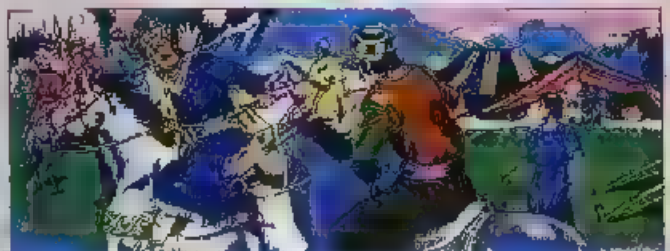
त्याला कपेही करून वाचवा. मी त्याला येऊन राज्याच्या बाहेर निघून जाईन मी त्याच्या प्राणांची आपल्याकडे भीक मागवे.' मंत्र्याने शामलाच्या आज्ञेला तनजागत म्हणजे- 'खाली, मुय्ही निरिषत रहा तुमच्या वातवाला कान्होही ह्मणार नाही त्यानंतर मंत्र्याने राजाला निवेदन करीत म्हणले- "महाराज, शामलाहून खराच निर्णय घेणे योग्य होणार नाही तरी ह्याला एका महिन्यानंतर फांशी देणेच योग्य व योग्य. तोपर्यंत ह्याच्या हाताचा प्रभाव बुडण्यावर व बरेल.' यत्ना करून पहारा ठेवावा.

राजाने मंत्र्याचे म्हणून मान्य केले. एक महिनाही गेला नाही. तोच राजाला एक विता लागून राईली. शेजारच्या कनिष्ठ शब्दाचा राजा शीट्या सैन्यानिशी त्याच्यावर हल्ला करणार आहे हा निरोप सुंदरपुण्या सरहद्दीवर राज्याच्या छिपण्याने त्याला जाणून वांचितला. सुंदरपुत्र सद्गतेस राज्य होते व कनिष्ठ राज्यसरोवर सदाई करणे म्हणजे सोपे काम म्हणजे त्यामुळे राजाच पावकून मंत्र्याला बोलावणे घाडले. "महाराज, कनिष्ठ देशचा राजा महेंद्र शामलावर उपाय करण्याकरीता मी एक योजना आधीच सांगून ठेवली आहे ती

एकदाच सुद्धाच आपण जाणव ह्मणजे- मंत्र्याने राजाला सांगितले. मंत्र्याने शामलाबरोबर दोन हंगिकांना घालून त्याच्या हातात कॉलिंग देशच्या राजा कशीत एक पत्र देत म्हणले- "तुला हे पत्र घेऊन देशाच्या सरहद्दीवर काळोखात आहे राजाला नेऊन यावयाचे आहे." ताळकडोच शामने जाऊन हे पत्र छानगरीत बसलेल्या महेंद्र राजाच्या हातात नेऊन दिले. राजा महेंद्रला काढले की, ते पत्र घरात घालून आपल्याने जसेच कारण छानपुत्र राजा जहाज आहे. त्याला माहीत होते. पत्र त्याचे पत्र उघडून वाचले व त्याला खूप राव आला त्याने भेजिकांना बुकून सोडला. "ह्या सुखवि होके ठरवा."

हे एकदाच शाम घाबरून बरोबर काय आसता. व दोन्ही हात धोडत त्याच्या पाया पडत म्हणू लागला- "बस माहीत नाही की, ह्या पत्रास काय उल्लेख आहे. मला फक्त पत्र पोचविण्याचे कामच

सांगितले होते ते मी केले. मसे म्हणत त्याचे राज्याचे दोन्ही पक्ष दडवत आले. शामात पडल्याच पडला माघागाराचा थावून जाणारा राजा. माघागाराचा थावून शामला म्हणू लागला- "आम्ही सुंदरपुत्रवर तुम्हाला करण्याची पून केले. मंत्र्याला जाऊन सांग की; जाणाच्या आला मी मागे सैन्य घेऊन परत जाऊ आहे. बाग्याला आपा करावी." जसे म्हणतच त्याने आपली जावणी हलकिली व घाबरून सैन्यासह निघून गेला शामने स्वतःच्या शिबेपणानेच राज्यावर आलेले संकट घालवले. परंतु शाम बरोबर त्याचा मित्रेणा सुद्धा नाहीत आला. मंत्र्याने त्याला सुंदरपुत्र राज्यातील सैन्यात भर्ती केले व त्याचे पुढे अनेक यशस्वी मुकादमा करून आपली बहादुरी दाखविली. सुंदरपुत्रच्या राजाने मंत्र्याच्या हुशारीची माझावणी केली व प्रहारा मीठ्या देणाऱ्या संकटाचा दूर केल्यानंतर त्याचा राज्यात मोठ्या आदाराताने सन्मान केला.

सुलाचे साहस

सुलतन काशी येथे राज्य करीत असतां एकदा भोंवतळीलां काको राज्यातील एका बाबाचे भेटकथाच्या धरी जन्म घेऊन त्याच्या माई-वडीलांनी त्याचे नाव राम केले तो फौज-फौजाने वाढू लागला

व्हानपणापासून त्याची बुद्धी तल्लक होती. त्याच्या बरोबरीच्या मुलात तो हुषार व विचारी होता. बाईवडिलांचा तो सूप लाडका व माजडाचा जेव की प्राण.

त्याचे बापोबा मूप म्हणारे होते मकल्यामुळे घरात काहीच काम करू शकत नव्हते परंतु बाकीच्या काम त्याची सेवा शुभ्रता करायी लागे. ही गोष्ट रामच्या आईक व बरत नव्हती

एकदा रामच्या आईने तबजाला म्हटले— शुभ्रता करता करताच एक दिवस मरून जाईल तसे दिवसचर त्याचेच काम करत

म्हा. जसे काही दुबरे काही कामच नाही शकतो हे असे किती दिवस चालणार !

“ओ परंतु ते निवत आहेत तीपक्षित त्यांची सेवा करणे हे तर मापले कर्तव्य आहे खरें शत्रुन त्याचा जीवितर वेता वेणार नाही” मोठ्याने रामानेच रामच्या बाईलांनी नरेवितले

“तांचन दाकण्यास तारी काम पुढे आहे ? त्यांच्या जगण्याने थंड त्याचा मुल नाही की शपत्त्याला असे शिवून कळण्यासता एकदाचे नेरले बरे” आताच नदबत त्याची मायको म्हणाली

रोलकनाला प्रथम बायकोचे म्हणजे आजडत नसे, त्याचा बाटे बबीलंगा दुःख देण्यासारखे दुसरे पाप नाही शंबरी शंबरी तो मायवाच्या बापोबा जाऊ लागला व तिचे म्हणणे खरें मानून खंबरी बडिठांना गाळून दाकले तर काम लागणार

ता हा विचारता तो जगण रापू लागला

एकदा नेलकथाने आपल्या बडिठांना म्हटले ‘बाबा, मोठात विठ्ठल जेवणा-करीता तेजराच्या माथ्यातील सावकासाकडून कोर घेत जाई त्याकरीता आपल्या सहीची गुदा करू आहे. तेव्हा वैजणवडील बसून तुम्ही माझ्यादरीबर बला’

त्याचे बडील ही गोष्ट खरी असेल असे समजून त्याच्यादरीबर निघाले ते गहालाच राव पुढा. म्हणजे ते त्यादरीबर विद्याल आजोबाच्या कळत जाऊन बघला

वाटेत सूप हाट राज आसले त्याने गाडी वाटत बांदविली व फावट घेऊन बडिठांना व मुलांना ‘हणाक’- ‘तुम्ही दोघे बाडोतय बला आणि ती ज्ञातीन गेला, बडिठ नेरपाचे पडाताच ताम सुदा गाडीतून जायते उतरला. त्याची एक फावट हातात बडले व ‘आजोबा, तुम्ही येथेच बसि. मी आता येतोच म्हणत बडिल पळ त्या दिशेने गेला

भोवला दूरवर रामचे बडील फावड्याने माथालाक एक खडा सणत होते ते पडून रोमने ज्ञात्या दुसऱ्या बाजूला खडा सणपाचे ताम सुद केले

जराथळान कल-वातरी म व ज्ञान शंकरा बांडला व आवाजाच्या रोलान

जाऊ लागला तेथे तेच रामला पाहिले व म्हणाला अरे राम हा खडू कसाका सणतो बाहेत ? असे म्हणत त्यान बायकोने तोंडात धोट घातल

“या कामाकरीता तुम्ही सणता आहात, त्याच कामाकरीता मी खडा सणतो आहे.” रामने नेबड्याच बोरात बडिठांना सांगितल

बडिलांनी येथे कळून विचारले—“कथ तुला काळज आहे का ? मी कथानरीना खडा सणत आहे ?

मला कारण तर माहित नाही परंतु तुम्ही जे काम करणार ते चांगलेच असणार. तेव्हा त्याचेच अनुकरण करणे योग्य नाही

का त्यात नुक काय? रामच्या बोलणा आवडणा स्वभाषांनी पाडा किंवा काही तो आवल्या मुलापासून ही बोट खणू अकला गाणी व मुलांला संगत म्हणाला "राम, ही तुम्हा आजोबांना वाढव्या- करीता खट्टा खणत आहे ते मेल्यानंतर त्यांच्या अन्तिम कार्यांनी जवाबदारी माझी आहे कारण त्यांचा मी मुलगा आहे ना?" "तुण आजोबा तर मरण जिवंत आहेत" "शायभगर जीवनाचा काय धरोसा ते खूप म्हणतात साहजे आहे ना?" बडिलानो मुलाला सांगायला सगिठले "जीव हा काही आरंभ- गाही बाबा" खूज करीता मी मुठा गाव्या लांबलांकरिता हा महा खणत आहे, कारण मुलगा असल्यामुळे खनिषकांनीची खजानेदारी माझी आहे ना? राम अजिपथाने म्हणाला मुलाच्या लोडून हे एकदाच त्याच्या बोलणा सलोव काबदे चमकल मुलाने त्याचे डोळे लवडले, त्याला भाषा कळून चुकले की; तो जिवी खोरी काम करणार

होता, त्याला त्याची खण बाद लावला पोकलही आपल्या मुला व बडिलानोवर पाडीत वसून परी परत वाळा त्याची बायको त्या दिवशी खूप खचंदत होती. ती खूप खण मोडाना खचपाक करून त्या दोघांनी साट पडत होती. परंतु माडीतून सातत्याला उडताना पाडून तिचा सारा अन्तः भावळला शेतकऱ्यात आपणवाऊन परत येईपर्यंतची मत्त कहाणी बायकोला सगिठली ते एकदाच ती खोके चढवित खूज लावली-"हाय रे देवा" जग तरी पावे पकळ. वागही मुलाचा किती संमान सामाळ केला तरी मुलाग आपल्या बापा करेताच खट्टा खणायला निघाला कशा मुलाने तींही पहाणे खुणत पस आहे." अज पण खतले काम मी पण करवला चालता होवे गाळा सांवाळ त्यांना काढली नाही काय? हा गोष्टी उत्तर शाकण्याच्या कायफोत सासव्या विषयी मुन्हा मुकून नवऱ्याकडे लक्षार केली नाही

सैनिकांचा विद्रोह

ईस्ट इंडिया कंपनीने निकलसगा रुग्णांचे रक्षण करण्यासाठी आपल्या सैन्यात भारतीय लोकांना भरले. परंतु भारतीयांचे नालिक स्वतंत्र व बला इत्यादि विषयांच्या भावाने कधी हाता लागता असेल प्रकाराने अपमान केला परत ईंग्लिश लोकांनी रोडपथवर उडून वात ठेवून यांचे हाथान भारतीय सैनिक नेह

इंग्लंडात कायमुसांचे उपधीन कधीचा सगी, त्याकडेचा वल्लाने ती हाताचा लागत. परंतु त्यांना जनावरांनी परधी निवळत नाहीत हे पायलोप निवडायला लवचने ऐकई त्यांच्या धाधिक विषयांच्या अन्तः लागली ज-वे इंग्लंडाच्या विद्रोह पडवले

भारतीय सैनिकांनी आपापसात विचार-विनिमय केला. सप्टेंबर १० ते १८५७ ला मेरठ छावणीवर लोका मातून व्होड आंधकापालट अचलित लुटका केला व त्यांना बंदी ठेव.

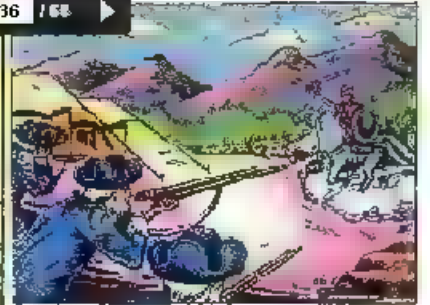
हानंतर ते सर्व भारतीय सैनिक
दिल्लीवर घालून गेले. त्यावेळी घाटेत
मेटणाऱ्या सर्वां लावण्यातले सर्वेस
विना, केवळ सवै सैनिक प्रत्येक
पासूनच लपवलेली होती. त्यामुळे हा
विद्रोहाचा कथना सर्वत्र पसरला.

दिल्लीचा पीडितताच भारतीय
संघाने भारत किंसावावर ताबा
बिडकिला आणि बाह्यदुर खात बघत
घाला आपला राजा बनविणे दिल्लीचे
ब्रिटीश सैन्य हाचो दिल्ली भारतीय
सैन्याला मिळाले.

दिल्ले फिदुर यझे हुज्या खरी-
रावाचा वधक मृतपण राजादाहेब
ह्याचा स्वनामी राज्याचा भारत
भूतून मानला दिली नाही. तरी
बघ कोर याचि माहवी अला हात्या
होवेली राजासाहेबाचा राज्याधिकार
करविता व इश्याच्या विरुद्ध त्याचा
बाळन निवडला.

भाशी राज्याचा दत्तक मुलगा हुज्या
इश्याची वारस म्हणून मानले नाही व
कांकोवर भाषने बर्बरद लावण्या
करिता आपल्या सैन्याला पाठवलेले
सत्तीची राजी लफ्फाबाईने स्वतःचा
विपक्ष स्वतः हाच्या नेतृत्वाखाली
मददाला तोंड दिले. फिदुर इश्याचा
सैन्य ररजित भारत राज्याचा
सर्विधकाजाना बंद केले.

राज्याचे सर्वोत्तम सैनिकाला
आदरानेच वापरिले व हातात गुळगुळा
दिली की "माहवी हुज्याला राज्याचा
प्रायश्चित्त करून घ्यावी वगळता
अपेक्षित यांचा सैन्यावरले पाहिले की,
त्याची सामान्य तरावेचा अपमान
करून घ्या" तरी वर अपमान
प्रसिद्ध विद्रोह सैन्याला अधिकारी वर
हा राजा त्याने वरगुल सैन्यानिशी
सोपिला पंजाब गावला.

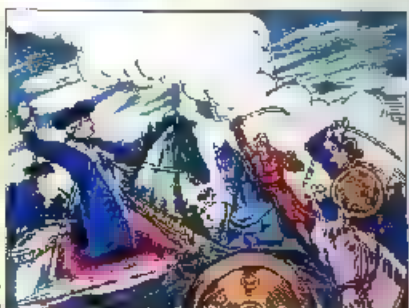
राजी लक्ष्मीबाई यांनी मददाला तोंड
दिले तरी वर इश्याच्या अर्का
मनापुढे व बाधुनिक प्रस्तावनापुढे
सोपला इश्याचा मानला नाही. व
राजीला फिरला इश्याची काबीज
करा. सार्वत बंडा राजी लक्ष्मी
सर्व इश्याचा माडीची बाधुनिक मिळाल्या
साहेब सुरक्षित पडली.

राजा हाहेर जाणि ताच्याठेने दोघांनी
सांगिल्ल्या राजाची संमनसत होऊन
जालीयरसर घडाई बैली इत्य
समर्थक चिन्ता कित्या सोडून पळून
वेले खासीवरच्या सैन्याने व राजाचे
हिंदीसांचा समूह नाशनाश केला

राज्यातलेच तर ह्या राजाचे सैन्यानिही
अधर्मिण्येवर चाल करून आला.
दोही सैन्यात भयंकर युद्ध झाले.
राणीला स्मरण आसा कसल पळून
जावे लागले. इंधनाची तिच्या पाठलास
कमी झालीस राजा ने सैन्याच अर्धांनि
सैन्याला तोंड दिले. शेवट पर्यंत इंधनाला
राणीला एकडता आले नाही. मळून
सुद्ध ही इंधनाच जखमी झाली होती.

बैवटी जखमी राजाचे १७ जुल १८५४
मध्ये एका वगैरा वगैरा माल सोडला.
तिच्या मुलुची वसां समकलाच सळुने
हैल्य हेच येऊन पाहोचने परंतु ते वेप्या-
पूर्वीच तिचा अंतिमसंस्कार राजाच्या
होकांनी केला होता. सद्या तरेन
जापोची राजा वकमीबाई इतिहास
अजरामर झाली तिचे उदाम परित
व विरांगनेच हल अमर झाले.

चांगले डोळे उघडले

मुलगाजिरी हे सारकड राष्ट्रवादी
एक मुख्य विभाग होते सौम्य ह्या
उच्चवर्गिण राजाचा भयुक्त धर्मी होता.
त्याच्या बंधूबाबाला राजा कारभार
घाळत असे. राज्यातील कायदे चांगले
रक्षण-वावर राजा प्रयत्न होता. एक सौम्य
छात्रक म्हणून सौम्य राजाचा विश्वास-
पाव बनला होता.
एकदा सौम्य आपल्या इतर अधि-
काऱ्यांच्या समवेत राण्या गोष्टी करीत होता.
तेव्हा राजातील काही नागरिकांनी येऊन
तक्रार केली-“ब्रह्मो, गंधरात आपराध करून
होऊ लागले आहेत. दिवसातच ब्रह्मो लोक
कोच्या मान्या खुलाखुल करून जाहेर
रात्री तर चोरचिन् राजा समवेत. ब्रह्मो
आपला जीव व वस्तुवस्तू लुप कोरे
कागळेला आहे तरी ज्या करून काही
बदोबस्त ताबडतोब करावे.”

सौम्य ह्या गोष्टी ऐकून राणाने खाल
झाला. व म्हणाला-“तुम्हां लोकांना
माहीत आहे की मी संपादनी ह्या
इतकी बंधूबाबाला मानवी होती. केवळ
लोकांना फौज बंद केले होते किमिळवाजी
सुरक्षित करत पन्नास होता. राजा
अपराधी लोकांची सहाय कमी झाली
आहे परंतु एवढ्या मोठ्या सहरात
हजारो लोक तबित येतात जातान तेव्हा
पोव्या फार परवान ह्या मुका होय रच
‘ताही नाही, पथी, अशी गोष्ट ताही
ह्यापुर्वी नक्कीच किमिळ दिवस नगरात
शांतता होती. सधुंकर अपराध कोच्या डोणी
करीत बळले. परंतु माही किमिळपासून
पदत अपराधीची प्रस्था बाहू लागली आहे
दिवसा लोकांच्या नज्द बदलित्वा कारण
मुळाबद्दलचे सामान खुले जाले राजाची
गोष्ट तर सोडाय

“आता पूर्वीच्या दिवसात कायदे कानून व राज्यव्यवस्था स्थापन करण्यामध्ये जी सफलता मिळाली त्याच्यात आताच्या बदलात नाराजी येणे सहजजिकर आहे. ह्या कारणांमुळे नीर त्याच्या आस्त कायद्या उठवत बसालेत. आपण त्यावर पांघरूण घालणे बरोबर होणारे नाही.

नागवर्माचे शीलपणे त्यानं उठवून लाबला व त्याला रामायच्या आवेशात बंढून धरणाऱ्या—“ते काही नाही! बी बनावामुन म्हणतो ज्ञा गोष्टीकां काही आधार जगत्याविनाय ह्यागोष्टीवर माझा विश्वास बसणे अवघड नाही. नागवर्मा गप्प बसला.

सौम्य वास्तव चिंतता व म्हणाऱ्या—
“माझ्या त्या गोष्टीवर अजिबात विश्वास होत नाही मला घाटवे की; माझ्या विश्वास कट करण्या करीता ह्या कागावा करण्याची काही जाल आहे.”

सौम्यचा मुख्य सल्लामार नागवर्मा त्यावेळस त्याच्याच जवळ बसलेला होता. तो बोलपणे सर्व गोष्टी एकत होला जेव्हा लोक निघून गेले. तेव्हा त्यानं सौम्यला म्हटले—“ह्यांच्या म्हणण्यामध्ये काहीतरी हस्य असावे अर ह्याचाच आश्चर्याबद्दल मला विचार असता तर ते आपल्याकडे तक्रार येऊन आलेच नसते.

एका आठवड्यात नवरात्रीक प्रतिष्ठीत माणकाराने सौम्यला जबाबला तिमत्रण दिले जेवणे घट्यरात्रीपर्यंत चालू होती चविळ सोड मदावामुळे सौम्य बरा जास्तच जंबला व चालतच घरी जायला निघाला. त्याने मापडी पालखी परत पाठवून दिली व नागवर्मा व इतर काही लोक सौम्य बरावर पावीच निघाले.

रम्यावर विटपांसरुही नव्हते. शांतता कोहीकड होती बंधार दार आला होता. ते फुले वाऊन एका कोपऱ्यावर बळक नाही तोच दोन जणांनी यऊन सौम्यला व इतरांना हाणमार केली व ते तेथून पुसाट पडून गेले. थोड्याचळामुच सौम्यला

गळत को त्याचरा गळपातीने सोप्याचा मुत्यबान हार नाहीसा झाला आहे.

सौम्यच नागवर्मा व आपल्या इतर लोकांना बारांचा वाढलाय करण्यानदीता पाडवळे व स्तन ही त्यांना शोध घेण्या- करीता पाठोपाठ जाऊ लागला.

सौम्य बोवा पुढे गेला नाही तोच आख्या गळीतून एक मापूस बाबरेत मोतोन कापत्र समोर आला. त्याच्या गळ्यात तशाच एक रत्नहार चबकतांना त्याला दिसले. सौम्य व त्याच्या बरोबर यंत्राच्या माणसाक; पाहुन तो जाणव्या जावी उभा राहिला.

सौम्य त्याला दूरकावत म्हणाऱ्या—
‘प्रथम तो गळपातला रत्नहार काढून दे. शालूनच आला नव्हताच, त्यातले काही

त्या माणसान तो रत्नहार काढून त्याला जिला व वेगाने तेथून पडून गेला.

नागवर्मा ते खरे पडून सौम्यला म्हणाऱ्या “श्रीमान् आपण तर राज्याचे रक्षणकर्ते आहात. तर तुम्हीच कोणाकाही दडकात घमकी घालून दागीन काढून घेतले तर त्याचाचे रक्षण कोण करणार? खरे ही गोष्ट माझात पसरली तर आपली कितती फुलीक; मिळेल.”

“की? चोराकडून आपला हार काढून घेतला तर त्याच जग्याच कोणता?” ज्या चोराचा आपण शोध कावत होतो. तोच आपल्या समोर आणता आला. “पण माझ तर आपण तो रत्नहार प्रथम तो गळपातला रत्नहार काढून दे. शालूनच आला नव्हताच, त्यातले काही

हिरे निघाल्यामुळे बाजब तुम्ही तो शूर माझ्यासमोर सोनाराला हिरे दसविण्या करीता दिला होवात' नागवर्मांनी भावपूर्ण लक्ष्मण भेट घेतले.

नोकरींनी मुद्दा लोंगळ्या भाडवण करीत सांगितले की; मीच आपल्या सांगण्यावरून त्या सोनाराला आपल्या घरी घेऊन आलो होतो.

सौमित्राला बावळ्यांबरोबर कुतुहल वाटू लागलं तो माणूस कोण होता की, त्यानं स्वतःहून रत्नहार मुकाट्याने काढून आपल्याला का दिला ?

नागवर्माने त्या मोठ्ठीचा बुलावा करीत सांगितले- 'जरे लव, जीमान् ! तो माणूस नगरातील सज्जन माणूस होता गावातील चोरांच्या मुळसुळ्यांसाठी वावरलेला होता. तेव्हा आपल्यालाही चोर संशयमुच जिवाच्या भीतीने त्याने घाबरून खटपातील रत्नहार काढून दिला व मुघाट पळून गेला."

पुन्हा नागवर्मा त्याला समजून सांगत म्हणाला "चोरांच्या हल्ल्याने आपल्या

घनांत एकच धाका उत्पन्न झाली की; आपला हार चोरांनी पळविला. बांध्यातील लक्ष्मणला एक घुसण्याला कनेक्शन घुंघीने पाहू लागला आहे. बापण मुद्दा एका बांगल्या म्हुंम्हाला चोरच समजलात सर्व जनसेवा चोरांचा किती त्रास भोगला जागत असेल. ह्यावरून आपल्या अंदाज करू शकता."

नागवर्मांच्या बोळण्याने सौमित्राचे डोळे उघडले. त्याला आता वाईट वाटू लागलं की; नागरीक आपल्याकडे चोरांची तक्रार घेऊन किती जायलं आलं होतं परंतु त्याने ऐकून न घेत आपण त्यांना रागात हांकलून लावलं.

सौमित्राने दुसऱ्या दिवशी इवडी पिटविली, व लोकांचा विश्वास संपादन केला त्या सज्जन माणसाचा रत्नहार त्याला परत केला. त्याने त्रोंवर थाप व प्रजेचे रक्षण करण्याकरीता पाऊल उचलले.

प्रजेत काही दिवसांनी शांती व रक्षण यांचा चांदला मिराफ झाला.

दुष्टपणाचे फळ

जुलहास नहानपणासुच रूप सोडकर होता तो कोणाच्याही लीड्या काडीत असे साणसोप्याच नाही पर खरेड्या काढण्यात त्याच्या हट्ट मुन्या बाण्यांपर्यंत गेली होती सर्वजण त्याच्या वशा वासाला कटाळले.

दुर्दैवाने एके दिवशी त्याची नजर एका अज्ञात अशा कुण्याच्या पित्तावर पडली तो तहानमुकेन त्याकुळाला होता त्याचो शकून एक हावे बाहेर विसत होती त्यामुळे जल्हासच्या वडिलांनी त्याची तशी अवस्था पाहून त्याला रोंत घोट झाला घाबला मुरवात गेली. तेव्हापासून जुलहास त्या पित्तालाच त्रास देऊ लागला त्याच्या नेमका त्याच्याच्या वेळेस त्याचे मांडेच उचलू लागला त्यामुळे भुकेन तो कुई कुई ओरडे त्याला सवावून मन लों खाने त्याला घरी नीकरी मिळली, महिना जवण घळून देई ते पिलू जाणं मिळवाच उभकार

आन्याप्रमाणं कुतजतेनं आपली शफरी हालवीत असे

जल्हास त्या पित्ताला जालाच्या कांदोवर उक्तावर नंजत वसते आपली पिल्लू भीतीने चोरचोरात चोरटू लागल्यावर आनंदाने राज्याचा काजवे त्याचे वडिल आच्या अशा बागबावर त्याला खूप रमयित असत

तो हल्लहलू जल्हासाचा मोठा झाला परंतु लोडकर व हट्टी स्वभावामुळे जात शिकला नाही, त्याच्या गावी काही वर्षे पाऊस न पडल्यामुळे दुष्काळ पडला, त्याच काळात त्याच्या वडिलांनी पचवण चरचे आणि काही दिवसांतच ते मरण पावले एकटा जुलहास आपल्या पायऱ्याकरून गांव सोडून घहरात आला

मुर्देवाने त्याला लहरात एका रसुघाटच्या घरी नीकरी मिळली, महिना जवण घळून त्याला पंचविस रुपये पास मिळू लागले

रॅब्यूट खूप लज्जन आणि धार्मिक विचारांचे होते. ते आपल्या नोकरीवर खूप दया श्रेय दाखवित असत.

रॅब्यूटचा गेलरनावाचा एक दहा वर्षांचा मुलगा होता तो उल्हासला गोष्टी सांगण्या-करीता बंडावून सोडोवत असे. गोष्टी सांगण्यामुळे त्याचे काम रेगाळ व त्याला मालकाची बोलणी खाली लागत.

मालकाचा संशय आला की, ती काम करावयाचे टाळत आहे. तेव्हा त्याने त्याला रागावत विचारले-“तुम्हाला कायत हल्ली बन लावत नाही असेच जर होऊ लागेल तर तुम्हाला कामावरून काढून टाकले जाईल.

त्या भीतीने उल्हासन खरे कारण काय ते सांगून टाकले. रॅब्यूट आपल्या मुलाला धाडला बोंबवून खूप रागावला.

त्या दिवसापासून गेलरने उल्हासला जातच बांध घावगाळ सुरवात केली.

पंढीचे दिवस होते. दोन कुडकुडत्या इतकी थंडी पडली होती. गेलरने पहाटे पहाटेच उल्हासकडे गेल. कपडे घेऊन आला. आणि म्हणाला-“आपला धडाड ह्या वनेदार कपड्यात खूप मजा पसे. तू जर हे खुने कपडे काढलेस तर, मी तुला हे गरम कपडे घालायला देईन.”

गरम कपड्यांच्या बांधीने उल्हासची आपले मातवरचे कपडे काढले व एक दोघेल बुडालून तो समोर चमा राहिला. तो मनातल्या मनात म्हणत होता की, “गेलरनामु किती दयाळू आहेत.”

तसेच गेलरने आपल्या टॉमी कुत्र्याला हाक मारले व उल्हासवर तुटून पडण्यास सांगितले.

उल्हास बंधीयेचा कुत्र्याच्या भीतीने कांपू लागला. गेलरच्या दुष्ट वागण्यावर दुःख करीत तो धाडणं करत तेव त्याला समजना. कुत्र्याचा आवाज यशस्वी तो जीव मुठीत घेऊन पळू लागला. तो पुढे कुत्रा मागे बराच वेळ पळत राहिले. गेलर कुत्र्याचे मागे बरेच टाळता घाबरात उड्या

मारत होता. उल्हास पळत दमून शेवटी रडकुडीस बांधा.

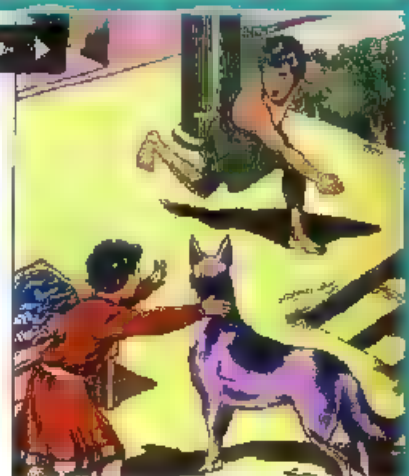
तेव्हा गेलरने कुत्र्याला आपल्या जवळ बोलावले व उल्हासला त्याचे कपडे देत म्हणाला-“तुम्हाला काय गरम होत असेलना? तेव्हा हे ओले कपडेच घागले.” हे बंधीयेने म्हणले.

ते सरच बोले होते. त्यामुळे बंधी गेलरने गार लावत होते. उल्हासने ते कपडे घेऊन दिले व आपले खुनेच आगात घातले. त्याला गेलरच्या दुष्टपणाचा खूप राग येत होता. त्यामुळे त्याने ताबडतोब मालकाकडे जाऊन गेलरवरून हांगण्याचे ठरविले.

त्याच वेळाला दुसरा एक नोकर गेलर-बद्दल तक्रार करीत होता. मालक उघट त्यालाच धमकावत होते. गेलरने त्याच्या कामाच्या वेळेस तुमची सोयी काढली तर मी त्याला सोडणार नाही. परंतु कामा-धनिरिक्त त्याने सोयी काढली तर तो स्तुमनच आहे ना? बरेचवेळा तक्रारेचे धडप उकरत गेलरच्याचे काम नाही.”

मालकाचे ते बोलणे ऐकूनच उल्हास आपल्या पावली परत गेला.

रॅब्यूटकडे बरेच नोकर चाकर होते परंतु गेलर जास्त चांगला संग्रहालय देत असे. त्यामुळे सर्व नोकरांना उल्हासची किंम येई.

एकदा एका नोकरांनी गेलरला एक कुत्र्याचे पिल्लू आणून दिले व तो उल्हासला म्हणाला-“आता तुला गेलरचा बंधू देणार नाही त्याकरीता मी त्याला पिल्लू आणून दिले.”

उल्हासला आपल्या मित्राच्या कुडीचे कौतुक वाटले परंतु कुत्र्याच्या पिल्लाचे नाव काढताना त्याला त्याच्या बालपणाच्या गोष्टी आठवू लागल्या. घासत घासत कळले की, एकाच्या खोडकर दवावावामुळे दुखण्याचे कसे हाल होतात. लहानपणाच्या कुर वागण्याची शिक्षा आपल्याला सोपायला लावत आहे. देवाच्या दारी मुक्ता कसा न्याय आहे. जस करावे, तसे घरावे.

दया व प्रेम अजिबात नव्हते त्याने शेखरला रागावत म्हटले- "जर तुला त्याला वास देण्यात एवढा आनंद वाटत असेल तर तो वास मला दे. त्या पिताच्या मृमया प्राण्याच्या बाटेस जाऊ नकोस त्याला सोडून दे."

"माही बरोबर तू कां? मध्ये पडतोस? जा पाहू येयून शेखरने आस्तच ओराने पित्ताला आवळीत म्हटले

उल्हासचं मध्ये जाऊन पित्ताला जवळ घण्याचा विचार केला परंतु शेखरने त्याला अजिबात सोडले नाही. तेव्हा व रहावून उल्हासने शेखरला ओरमाग येण्या लावली

"नौकराची येपथर सजल! माझ्या मुलावर होव लंगारला." मालकाने उल्हासला बोलावून घेतले

उल्हास क्षांतचने शेऊन उभा राहिला त्याने कीटपणे उत्तर देत म्हटले-

"आम्हीक, शेखर ह्या पित्ताला मत्तोनात खळ करीत होता. ससाच गावा मुळा करीत होता तेव्हा मुळा श्री त्याला काहीही न करता सर्व सहन केले व आपल्याला शेऊन सांगितले परंतु ह्या मृमया पित्तालाबरोबरची त्याची कुर पट्टा माझ्याच्याने पहावली गेली नाही व श्री त्याला दप्पड दिली "असे म्हणत अतस्तत्याच त्याच्या डोळ्यातून क्षण येऊ लागले तो मालकाला श्रावण केलेल्या बालपणाच्या कुर

त्याला शेखरच्या कुम्याच्या पित्तालाची जाठवण झाली जर शेखर माझ्याशी दलका कुर बसला, तर त्या कुम्याच्या पित्ताला काप करेल असे वाटून शेखरकडून ते पित्तु मागून वेऊन आपले पाप घुवून काढावे असा विचार केला

तो साववतोस शेखरकडे गेला तेव्हा शेखर आपल्या शिकारी कुम्याला बरोबर घेऊन त्या पित्तालाच्या खोड्या काढत होता व पित्तु कुई कुई असा वार्तनाद करीत होता

ते पाहूनच उल्हासच्या मनात पित्ताला-विषयी प्रेम निर्माण झाले. आता त्याला वाटू लागले की; संहानपणी आपल्यात

खोडया सांगत म्हणाला-"श्री मझ्या कुर खोडयाची शिक्षा योग्यही. त्यातून मोठ मिळायकरीता ह्या कुम्याच्या पित्तालाच प्रेम द्या करून मी ह्यातून माझे पुढील जीवन मुक्त व खातीन घालवू पहाते"

उल्हासच्या ह्या बोलण्याचा रगूनठवर प्रभाव पडला त्याने उल्हासच्या हातात संभर सधवे देऊन त्याच्या गौरव केला, व त्याचा हातात त्या पित्ताला देत म्हणाला-

"ठिक आहे, ह्या पित्ताला प्रेमान सांभाळ कर, आणि ह्यापुढे जर शेखरने तुला त्रास दिला तर मला ताबडतोब सांग

रंमुथं उल्हासवर रागावले किंवा चिडले नाही. परंतु आपल्या मूलावर हात उगारल्यावरु त्याला बक्षितो दिली ह्याने सैठच्या भावकेला नवच वाटले त्वि नव-याला म्हटले-"तुम्हाला नौकरा-पुढे लागला मूल्या म्हणजे काहीच वाढत नाही उलट नौकराने आपल्या मूलाला मारल्याबद्दल त्याला बक्षिसच दिलेत हा

"हो, हा लूप मोठा त्याच आहे" बेटजी सांगतपणाने आपल्या भावकेला म्हणाले "उल्हास तुम्हा लहानपणी शेखरसारक्या कुर व कुष्टपणाचं खोडया काढीत जसे आता त्याला त्याने प्रायश्चित भोगावे लागते आहे त्याच्याच हातले शेखरला भोगावे लागू नये" त्वि माही हच्छा त्या कारणाकरीती प्रसन्न होऊन श्री त्याला बक्षिस दिले आहे

पित्तालाच प्रेम करून उल्हासच्या जीवनात एकदम बदल झाला शेवटची त्याच्या गावात राऊन पण लूप झाला तो आपल्या गावी परत गेला व शेती चालव्या तन्हेन कळ लागला. त्याच्या पोटात चाप्य लूप पिळले. त्याच्या गुणंदर प्रभावित होऊन गावातील एका प्रतिष्ठीत सापसाने आपल्या एतुलत्या एक मुलाचे लग्न त्याच्या बरोबर बावून दिले. तेव्हा पासून त्याने पक्क पसावरचे प्रेम आस्तच मारल्याबद्दल त्याला बक्षिसच दिलेत हा, वाढले तो मुळाने आपले हायुष्य धाऊन कोणता न्यार?

लाचला

शेरास सव्या शेरा

शेरापूर मध्ये बल्लभ नावाचा एक साधूकार रहात होता. त्याचे किराणा सामानाचे दुकान होते. तो गल्ल्यावर बसल्या बसल्या लोकांना कर्जाचे पैसे देत असे. ते परत मिळाले नाही तर चाबदुष्ट फिर्मात बसूळ करीत असे. कोणालाही किमती घत्तुवरच कर्ज देत असे.

नामदेव त्याच गावात रहाणाऱ्या शरीर श्रेष्ठकारी होता. राखीबैंगळे तो नेहमी कोणा कोणासमवतून कर्ज काढीत असे. एकदा तो बल्लभ शास्त्रकाराकडे येऊन त्याला म्हणाला- "बल्लभ दादा, मी संन्यास पहालो आहे. तू कितीही व्याज घे, परंतु मला पन्नास रुपये दे. एका आठवड्याभरात तुला परत करीब

बल्लभ भंडाकर कर्जून होता. त्याला माहित होते की, नामदेवला पैसा दिला तर व्याज हुस्न राहिले. मुद्दल मिळायची

मागमार परंतु त्याचा तो तारक म्हणता असे वाटत नव्हते म्हणून म्हणाला- "तू तर आज पहिल्यांदाच उपास सांगत आहेस पण सुधी छप्पस बोपरयोग चहा माझ्याकडे आऊ एक सववी वसोळ नाही नाहीतर तुला मी लाली हस्ताने पाठविलेच नसते."

नामदेवला त्याच्या बोलण्याचे खूप दुःख झाले. की, त्याने आपल्याला पन्नास रुपये न देऊन आपल्यावर अपित्वास दाखवला. बोडा थोडा त्याचा शर मुद्राच्या मध्यनेने पेटला. त्याने निद्रमय केला की, कसाली ठन्हेने त्याच्या कडून पन्नास रुपये मिळविन तरच आवाचा नामदेव तो अक्षकळ रुड्डू खागला की, कसा राहिले दणव वदुल करावेत विचार करकून त्याला शंवटी एक उपास सुचला.

एकदा बल्लभ आपल्या दुकानातील गल्ल्यावर बसला असताना नामदेव

सावक तेथे जाऊन बल्लभच्या समदी नवळ गात म्हणाला "बल्लभ दादा, आता लवकर सांग पांच वाहे किती होणार? बल्लभने विचार केला की, बाबूने मोठे माहित नसेल म्हणून विचारत बरोल म्हणून त्याने युगाकार कोलन सांगितले "पन्नास"

"तुम्ही लवकर गेण अथवा गेली काय?" पन्नास नाही घेऊन हाड होतात नासदेवनी खोरचा डंभ आनानात म्हटल "तू किती गुनं आहेस, सात नाही पन्नास होणार." बल्लभ जोरजोरात खोरचा म्हणाला

पन्नास-पन्नास, पन्नास-नास असे म्हणत दाबही खोरखोरात खोरहून सांडू लावला ते पाहून आख्यापूचे जोर पडून असले.

या लोकांना उद्भवून तो त्याचा म्हण लावला "लोकांहे माझ्या गोष्टीचा निवाडा कर, हा एक नंबरचा मुढ्या नल्लभ माझे बहू छपय हुडपायना असला करीत नाही. मी पूर्ण पाळ करव माझ दिले होते परंतु हा मला गल्लामच सांगण आहे. तरी तुम्ही त्याच करून पाळो मला पूर्ण पैसे मिळवून द्या."

नासदेवचे हे उलटे बोलण ऐकूनच बल्लभ हुबहुनच मला त्याच्यावर दोळे काढत तो म्हणाला "अरे, कसा दुष्ट भाग! हसामनोर निषाळाम, तू रे केव्ह! मुझे तेसे मला दिलस?" पिक्का लोकांना म्हणाला "बघून हा खोरखरी खोटी बोलत आहे. मागे माझ्याकडे एक पैसाही ठेवला नाही."

तेव्हा त्याचि वीक्षण मध्ये तोळत नामदेव म्हणाला- 'ह्या सगळींकरिता तमाचा बंध करू नको. या माहित नाही असे नाही की; तू मोठावेच पेशी ह्मण करून गावेंजि जाले आठवे आताच नवसिध्द पद्मस म्हणत होतोस ते हो भिळकट करायला येतनाम कोण? मी योगलाच मज्जा मिळाली एवढे आता पाहून २ परत कधी नवून पुढ्याकडे व्यापान ठेवणार नाही.

नामदेवने जगा तन्हेन म्हणून की; सर्वांचा व्याप्यावर विश्वास बसला.

व्यापूने तेथे मूकज जाऊंकरिता सर्व लोकांनी महकमळी रोप लायला सुरवात केली. सर्वजण म्हणू लागले 'तू पद्मस पलास लावलास तव्हा होलास, मी आम्ही व्याप्याचा बजतीने येऊंजे आता सर्वांसमोर नाही म्हणतोस. त्या कारणां अपराध दुसरा कुठला नाही परंतु मी लुबाडापलास न्ह. ही काय मी पद्मसादर यांचला तेव्हा त्याने पेशी मुकादमान दे."

जर हे मोठेण वरीच वाढत गेले तर साठ वित्त्याचिचाम मुळका नाही असा निवारण पावला जाऊन विलक्षण पद्मसच्या हातात गळारा एवढे देवले.

हानत पेशी बेल व नामदेव मोरजोड ह्मणू लागला व सर्व लोकांच्या समोरून त्यातल पंचवीस रुपय परत करीत वळतमझी म्हणाला. हो पद्मस हा तुला जाला पद्मस मिळाला हा करीता केले होईल हे ते पद्मसिध्द रुपय परत आणि हे दुसरे पद्मसिध्द रुपय की तुलाकडे केलींजी रुपी ठेवत आहे. माता नका पेशीची करवत जरी आहे. तरी तू बला टाळत होतास नेम्हा पेशीची वडर वसत नव्हा त्याचा करवत निका नाही तर त्या पेशीपासून काय काय 'मी यांसुने तर हे शक्य पेशी देऊन घेत जवळी पदेंतु मी गरीब आहे पण अप्रामाणिक नाही."

कलम साजरे घन लाळी पाळून वळला इतर एक नामदेवच्या हापारीच कोणूक करीत हसत आपापल्या वाटने परत गेले.

मुद्रमुभविन दोन्ही मीनाच्या तपोनय श्रीकृष्णाने अर्जुनाचा रम नंजन उभा केला

अर्जुनाचे मोरवाच्या सेवकावरून नजर फिरविली. वडील बापूय बुध्दय, आचार्य आणि साक्षात्पाप वसुधेन विप्रमित्र सर्वजण त्यांच्या वरुंडर लढ्याकरीता ह्मणार झाले होते. त्यांचा पहाताच त्याचे मन विहीर झाले- "काय हे! राज्य मिळविण्याकरीता मागल्या मिय गांवशासन नव कराययाचा? नाही, नाही? ह्यांचे हत्या करून मिळविजेले राज्य मला भक्ते. ही बसे कराय्याकरीता मजिबत लढणार नाही."

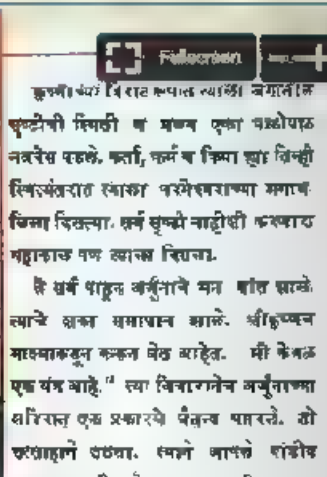
मी निश्चयाहीन होऊन दसाच्या पायी माग टेकला त्याच्या हातातून प्रमुखबाक

सिंग झालो पडले. त्याचे मय कुऱ्हात होऊन श्रीकृष्णागारात बुडून गेले.

श्रीकृष्णाने अर्जुनाची मन स्थिती पाहून त्याला सगळ्यांचे म्हटले- 'हे अर्जुना! मुद्रमुगीवर विवेक पाळून महन-सत्ताचा त्याग करणे म्हणजे जाणिय धर्माचा सममान केवळ सारस आहे. राज्यकरीता वेळेचा वात ठेऊन काळत्याने पाळन करणे म्हणजेच सर्वात मोठा धर्म आहे.

"सरे पहाता परदेवरपर ह्या कर्ता आहे. फक्त यनुव्या त्याने निमित्त माय आहे. भवर्ष व अत्याय ह्यांच्या नायनाड करून सत्य व त्याम ह्यांची स्थापना करण हे नर-नारायण ह्यांच्या हातातील केळणे आहे."

ह्या उपदेशाने अर्जुनाचे मन शांतपणे होईल. त्याला सांगण्यात येईल की, तो आपले कर्तव्य करून घ्यावे. त्याला सांगण्यात येईल की, तो आपले कर्तव्य करून घ्यावे. त्याला सांगण्यात येईल की, तो आपले कर्तव्य करून घ्यावे.

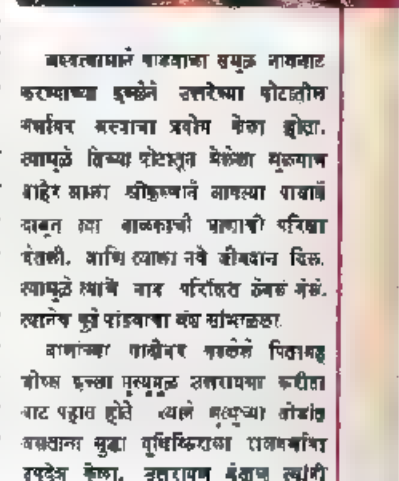
ते सर्वे पाहूत वर्जनाचे मन बाँत साजे.
 त्याचे शक समुपावन आले. श्रीकृष्ण
 मायमाकडून कळन वेष्ट बाहेत. मी केवळ
 एक यंत्र आहे." त्या विचारामेन वर्जनाच्या
 वरिस्त एक प्रकारचे प्रेतत्व पारते. तो
 उपासनामे उठवा. त्याने जाणते हाडीस
 कल्प्य व हयोर प्रेत्य बस पावयिला.

अश्विनयुद्धात् स्वर्गने कालनेमिने वीरगतिं
प्राप्य केतोः कर्णाग्न्या रजसुषुप्तं सहरणं
कवचात्वा अथ निष्पन्नं विजिह्वं विजिह्वं साष्टा
अश्विनं व कृष्णं है वीर्ये नर-नारायणाग्न्या
अवतारान्ते पूर्वं शास्त्रे निष्पन्नं है दूरेवेति
विलेप्या वचनाप्रत्यक्षं वृषीवरत्ना पापाणां
नाशकं कर्मा साक्षात्

नागरीने भुवकोकाने (बाळ) काय
दिला—”हे कुठला, माँ रवान्या पाठेपाळ मुला
मादव अंधाबापव सधुळ नासनाट होईल ”

दोपदीच्या शींपरेच्या पांजी मुळाचा
वर्ष दोषाचार्याचा सुमुख अस्त्राधाने केला
होता त्यामुळे दोपदीच्या सांमध्यावरून
अर्जुन व श्रीकृष्णाने अस्त्राधानात दोपदी
समोर मानून उभे केले.

दीर्घानि अन्तरवासाभ्यां लोचनं देह
 मृदक-“तुला लोचनं लोचनं भरतं वंशेष
 उत्तम-“धीकृताभ्यां स्त्रीभ्यामवकम् अर्जुनानं
 अन्तरवासाभ्यां लोचनलोचलं काष्ठं भाव
 काष्ठं भावका स्यात्तुलं लोचनं लोचनं
 भावलोचलं लोचनं भावलोचलं लोचनं

वेहू एपांग केला व ते नक्षत्रांपर्यंत जाऊन विलीन झाले

मुचिष्ठिराचा राज्याधिकार झाला त्याच बरोबर अचरमेघ यज्ञाची तयारी सुरू झाली. जेव्हा श्रीकृष्ण न रादवधीर कुक्षप्रगत आले होते. तेव्हा दारुके मध्ये त्याचे प्रायश्च नसल्यामुळे अंधाधुंदी साजली होती. दारुकावासी घर्मही व अविचारी बनले होते. मृदाच्या मुखमंलीलाचे बलराम निर्घटना- करिता. दारुकेमधून बाहेर धंसा होता

एवढा दारुकेमध्ये विष्णुमित्र शूरो आले तेव्हा दारुकावासी घर्मही व बुरं खेळांनी हाहाका एका गर्मीर बाईचा वेध घालून त्यांच्या समोर नेले व गर्मतीने

विचारले- 'स्वामी, सगळा हा गर्मीरची बाईला मूला होईल वा मूलाही?'

विष्णुमित्राची बहुव्या स्वरात कोथले शाप देत म्हणले- 'मूर्ख व दुष्ट रादव- कधीचो द्विष्टा बनतील एका मुसळ निर्माण होईल. ते सर्व यावन वंशाचा नाश करेल'

व सर्व उग्रत चेष्टा करत होते परंतु चांदाने स्त्री वेध घालून टाकला. तेव्हा सरोवरात एक भूदळ बाहेर पडलो ती पाहूनच सर्व रादववधो लोक घाबरेन गेले.

काही दिवसांनी युद्ध संपल्यावर श्रीकृष्ण हस्तिनापूरहून दारुकेला परत आले. तेव्हा रादव लोकांनी ती पडण श्रीकृष्णाचा सांगितली श्रीकृष्णाने त्या मुसळीचे मत्पत करीत बारीक तुकडे करून समुद्रात फेकून घावघाव सांगितले.

त्याचीच एक बारीक तुकडा समुद्रातील माशांनी पिळला ती बासोळी एका व्याघ्राच्या हाती लागली. व व्याघ्राने त्या मासोळीच्या पोटातून तो खोबडाचा तुकडा आपल्या बाणातून नसविला अखर त्या राघवानेच श्रीकृष्णाचा संत सांगे

इतर सर्व तुकडे पाण्याच्या इराडा- बरोबर वहात जाऊन कठोरात एकत्र येऊन पडले. येथे राघवाच्या रूपाने उतरले

काही वर्षांनी दारुकेतील सर्व रादव पुनः लोक पसरत असताना कर्ण विजयान्नादर

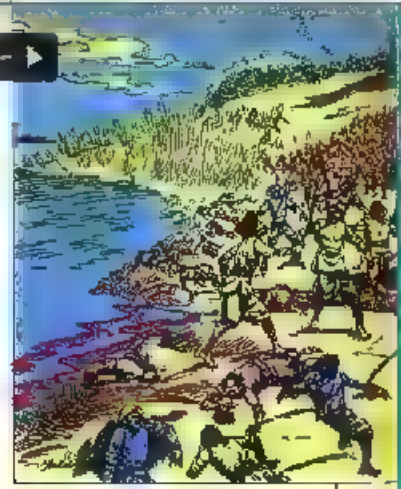
बेल अक्षतना सर्वांनी मत्स्यत दाक घाली व प्रत्येकाचा गुंणी चवली प्रत्येकाचे आपापल्या बडाचा माक लागला. शेवटी प्रत्येकाने जवळचे गळत उतरून एकाकाच पारण्यास तुरुवात केला व त्याने सर्वजण मरण पावले

श्रीकृष्ण शाप बरा झाला. त्या मुसळानेच बहुवधाचा सर्वनाश झाला

जेव्हा बलरामाला हि पटना समजली तेव्हा तो विवेक होऊन संग्रामाभ्यं जाऊन सन्निहित झाला. त्याने योगाच्या रत्नात आपले शरीर त्याच केल व राघ नागाच्या रूपात वेडुवात जाऊन पोहचला.

श्रीकृष्णाने दारुका वसवण्याकरीता समुद्राकडे नमिन मागितली होती. ती समुद्राचा हात दिवताच्या मात परत करावयाची होती. त्यामुळे कृष्णाने अर्जुनाकडे निरोप पाठवला- तू तावडतीन दारुकेला वेळून येवील मुले, म्हातारे व बायका यांना वेळून दारुकेच्या बळग या श्रीकृष्णाने तरपचनात आपला त्रिव संता उठव घाला परमतराचा संदेश निला व आपले करे रूप दाखविले.

शेवटी श्रीकृष्ण समुद्रकिनारी जाऊन आपल्या बासोरीवर विष्य भले वेपुणात कामू लागला त्याच्या बासोरीवरचे स्वर ऐकूनच हिन्दोल, यमुना-कल्याणी व

देव मान्धार दान दिवाले, सर्व कासमत वरतम्न उठला समुद्राचे पाणी घाल झाले त्यानवर विभ्रंती करीता श्रीकृष्णाने जवळच्याच एका झाडाच्या सानळीत उभं राहून झपले पाय पसरले एका व्याघ्राने दुरुलत पावला तुरुवाचा घाम समजून काण सोडला ही बरेचदा पायाच्या कळव्याला लागला तो बाण तोच होता राघवाच्या पोटातून मुसळीचा तुकडा काढून व्याघ्राने वंशाचा नाशला होता श्रीकृष्णाचा खेवडही त्याच मुसळाच्या तुकड्याने झाला व पुण यादव वंशाचा बहुर झाला एका हिंस्र हिंस्र दुर्वास शूद्रि दारुकेला झाल होते. तेव्हा त्यांनी श्रीकृष्णा-

कडे झाड्यासाठी खीर पाविलेली. नंतर रागाने त्याचा स्वतःच्या अक्षभर खीर लावायला सांगितली. तेव्हा श्रीकृष्णाने चुकून आपला पायांचा तळवा सोडून सगळे ठिकाणी खीर लावून घेतली. तेव्हा दुर्वासानी श्रीकृष्णाला सांगितले. तूला फक्त तळवामातूनच प्राणांची भीती व जपाव होऊ शकतो. धरिंराचा बाको माग मळला करायाने कोणत्याचा माळा काही.

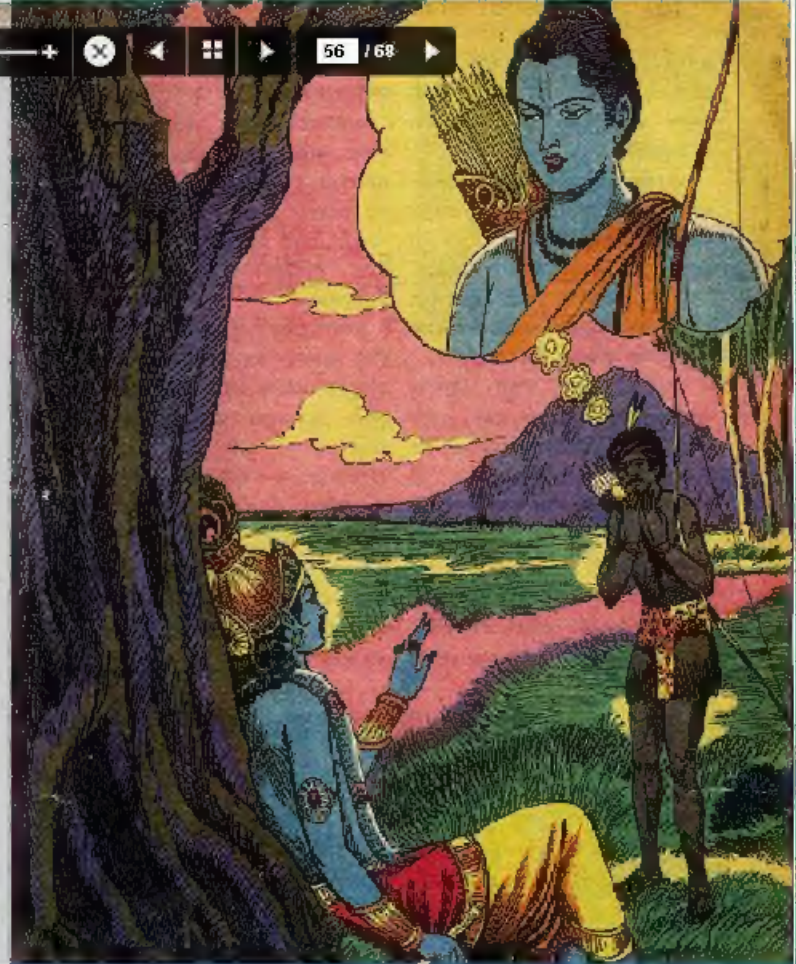
तळव्याला बाण लागताच त्यातून रक्तपट्टा पारत बाहुलागल्या घोड्या वेळाने विकारी मारली विकार घेण्याकरीता जवळ आला. तेव्हा श्रीकृष्ण डेदनेने

कपटून जसलखा पाहून त्याला बहू वेळ लावले.

श्रीकृष्णाने व्यापाळी उदजावत म्हटले-
"तू माझ्याकरीता दुःख करू नकोस. रामावतारात मी हावाचा कुंज घेऊन बालीला मारऊ होते. तेव्हा तू त्यावेळस बालीचा मुलगा जगद होतास. त्यामुळे मी जर्मत माझ्यावर तु सुडाचा बदला घेतला वाहेस. कर्वाची फळे भोगाचीच लायलात. त्यामुळे तू कळजी करूनाचे कारण नाही. जसे म्हणत त्याने रामा-वतारातील स्वतःहाने एकदा त्याला मल्लत राखविले. रामाचे वस्त्रे हीताय त्याला द्याने पुढींघुय माळवने. तो रामतल्लीन होऊन बसला.

तेवढ्यात श्रीकृष्णाचा सारवी त्याच्या सोप्या रेंवे घेऊन पोहीचल व श्रीकृष्णाला त्या स्थितीत पाहून हुंके देऊन रडू लागला. श्रीकृष्णाने त्याला दिलासा देत म्हटले-
"तू जगज्जोब द्वारेने मध्ये जाऊन याव व लीकांना द्वारेनेमधून निघून जावयाच हांग. शर्बुनाला जाऊन मसला निरोप हांग, त्याने पाहव संवातील सजे स्विबांगा इतिनापुष्टत घेऊन जावे व उडव व जकुराला मावा आविवाद कळवावा."

श्रीकृष्णाने परत एकदा आपल्या मुरली मधून स्वर काढले. ती एक

अद्वयत व अपूर्व वस्तु राख होता. त्याने तोंड वारीतल्या अग्राव लिंगा समान करून किशोरुवा दिव्य कणाल हो केवळाला गेला.

श्रीकृष्णाने देहत्या त्यास केला बरोबर. समुद्राचे पाणी तळले लागले. सगळे शहरा पाण्यात बुडाले.

ज्ञानेश्वर तथिन युगाचा प्रारम्भ झाला- "कलौयुग, श्रीकृष्ण स्वर्गति गेलेहानंतर चतुर्वर्णाच्या आदेशाने प्रत्येक लोकांच्यात श्रीकृष्णाच्या धर्माचा प्रसार केला.

श्रीकृष्ण धर्म्या कणाल विष्णूचा अवतार होता. व आपल्या अनेक अग्राव लिंगाच्या द्वारे लोकांच्यात ईश्वरधर्माचा प्रसार करायला आला होता. तो विष्णूच्या अंशाचा भाग होता. त्यामुळे तो विकाररूपी सर्वेश होता. त्याच्या अवताराचा मुख्य हेतू म्हणजे, तुष्टांना बंधार करणे. सदाचरण करणाऱ्यांचे रक्षण करणे. त्याच बरोबर एक नविन कादंबरी लोकांमुळे उघडणे. त्यांनी स्वता झाल्या.

श्रीकृष्ण विचारांनी एक चांगला आदर्श प्रदर्शित होत ठेवला.

कलौयुगाचा आदेश झाला. तेव्हा त्यांनी केवळ आले की; कलौयुगात माणसांच्या हातून इतकी क्रूर पत्ते घडतील की माणसाची तपस्या शीथ होत जाईल. त्यामुळे त्यांनी माणसाच्या सुकृतकरीता अथळ मार्गांना अवलंब केले. तो आत्मिक मार्ग.

कृष्णावतारातील एक महान घट म्हणजे गीता. महाभारतात बुद्ध्याच्या कलौयुगातील माणसांना एकमेव सहारा असलेल्या असले होते. ह्या महान बंधार स्वतः देवांच्या तोडून निघालेले असून ज्ञान सर्व वेद वेदातील शार तत्व आहे.

गीतेच्या महानतेच्या बद्दल कोणत्या धर्मात निघाल्यांनी सांगितलेले बरोबरच आहे. वेद वेदान्त ह्या साई आहेत. श्रीकृष्ण त्यांचा दुसऱा भावा गळी आहे. व अर्जुन मुळ आहे. जो गीता ह्या अमृत पान करत आहे.

सुलतानची सुनावणी

"असल्या राजमहालात बोरी" ही गोष्ट म्हणता म्हणता सर्व राज्यात वगळता सारखी घडली.

सुलतानचे कोळे कोषाने निष्काण्यासारखे काळ लागले. त्याचे अधिकारी भीतीने परंपरे काय लागले.

सुलतानाला स्वतःच्या कुलपान गोष्टींची बोरी झाली असते तरी काही वाटले नसते. परंतु राजमहालात बोरी झाली ही गोष्ट बलिबाहू भावबली नाही.

तो कोळे दाराने लालमजक करीत म्हणाला-"ह्याचा अर्थ आपल्या राज्यातील अधिकारी बांधले आहेत. जर बोर महालात शिरून दिवसादिवसा बोरी कळ लागले तर राज्यातील परिस्थिती मळी काय असेल?"

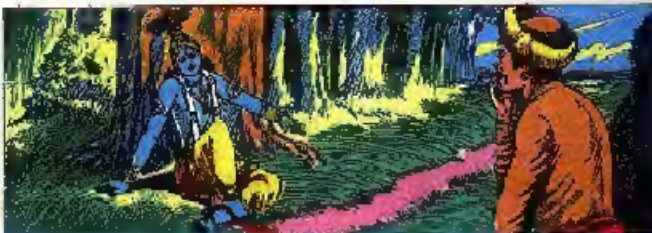
त्यांनी संदर्भ अधिकार्यांना बोलावून म्हणू घटायले-"बाव दावा! दोन तीन तागांच्या काळ सर्व भाकासहील बोराळा

माझ्या सनोर बापून जसे केले नाहीत तर, तुम्हांला सर्वांना कांको दिसे जाईल."

"मला कळते आहे की; तुम्ही बोराळा पकडून राजनिष्ठा करता एखाद्या निष्ठाच्या पकडून सांगता आणि एखाद्या बोर म्हणून राखता. त्यामुळे स्वानेलेल मला बोर सर्व महालात पकडून आणून दिला जाहिने नाहीतर, तुम्हाला निवाची काही खर नाही."

सर्व संदर्भ अधिकारी ह्या सुनावणीने धाडकन गेले. निवाची सर्वा कोणाचा नव्हती. त्यामुळे सर्वांनी एकत्र येऊन एक निष्ठा केला. की; कसेही करून ह्यावेलेल आपल्या बोराळा पकडून बापलेच पाहिजे.

प्रधान अधिकार्याने आपल्या सर्व सहकाऱ्यांना बोलावून निष्ठा निवेदन केले. व वेळ बदलून राज्यात सर्व निष्ठाचा जायला सांगितले.

"हंसकाळी दक्षिणेकडे असलेल्या बालगुत्वाही सर्वांनी एकत्र जमवून येथे ठरले.

त्यांच्याशीच रहस्य ही अधिकारी ह्याने एका भिकऱ्याचा बंधू केला. ती ननयतीक जखमेकडे दुधाच्यात घोंगळून ओढावून धिऊत राहिली व मरून मरून बसून बसून व्हानेने म्हाकूळ झाला.

तेथे अवलोकन एक बाव होती. त्याच एक पाण्याने भरलेले स्वच्छ ठळे होते. रहस्य ही तेथे मला व पाणी पिऊन आपली जहाज भाग्य जावला. वेगळा तो पाणी पिऊन काढला तेव्हा जमनेतल्या पहारेकऱ्याने पाठीमागून येऊन त्याची मानगुट पकडली व त्याचा दोन तीन फटके लगावले आणि रागवत म्हणाला—

"बरे मुला, बोरसारखा हने कोणाका

विचारून शिरलात आजकाळ दोकेंनाज बोर पुढ्यासारखेच भिकाऱ्याचा बंधू भारण करून हिडत असतात."

रहस्य ही जरा संरक्षण अधिकारी होता. तरीच त्याला आपण कोण झाला तुलापा लागू घाबरा नव्हता. म्हणून त्याच्या काठा काळज मुळा दो राव भिडून कण नवला.

उलट विचाराने त्याला म्हणाला—"मी कोणी बोर जाणू नाही. पणु एक मलापी भिकारी आहे. जहनेने जीव म्हाकुळ झाला होता. म्हणून तोच मोट पाणी पिऊनकरीता हने जालो. माझावा दया करा व नला आपली मारू नका.

"अरेरे! बसे बाहे काय? पहारेकऱ्याने व्यंगारमक वेहवाने म्हटले. आणि

त्याला बाणखोन दोन-चार लावा माळ्या.

रहस्यला मार लाव्यावानून मरतार नव्हते. तो लावा खात राहिला.

जेव्हा पहारेकऱ्याने मारणे पांढले नाही व ही माळम राहिला, तेव्हा न दाडवून त्याने आपला बंधू काढून टाकला.

"छेबटी तू मला किती माळ्या आहस? मी कोणता भपराय केला आहे? तजान लागलेली अवताना भापी मिणे ह्या कण चूडो आहे? आणि तुला मारल्याचा भविष्यार होनी दिला! जर तू मला बोरच समजत जखमेक वर संरक्षण अधिकऱ्याकडे मला नेऊन चल. जर कोणे दाडवून मग मला दख दे."

पहारेकऱ्याला त्याच्या म्हणण्याचा मुळा बंधू राव जाला.

"तू मला ज्येष्ठ भिक्कायला माळास? बसे म्हणत त्याने त्याला धकवून बांध्या बाहेर सडले. आणि छिटी बाजवत दुसऱ्या बाजूने तिघून गेला.

त्यानंतर बोरच्या घोषाच एकटे तिकडे धिऊत जिणे संभाळाळी येदऱ्याचे ठिकाण सरवचे होते त्या ठिकाणी तो येऊन पोहोचला. ह्याच अधिकारी मुळा एक एक करत जमा झाले. रहस्यची सवत्या पाहून सर्वांना खतले जाकमने माटले.

रहस्यने जेव्हा बापची सर्व हकीमत सांगितली, तेव्हा सगळ्यांना व्यंगार राव जाला. त्या सर्वांनी मिळून त्या पहारे-

क्याला घडा भिकार्याचे ठरविले. आणि तेथे असताना ते जागेवरचे निघाले.

बागेचा पहारेकरी एका वट्या वर्षाच्या मुलाबरोबर एक मुलू रहस्यमय कोपटो दिश्याने कोळत बनला होता. तेवढ्यात धर्मे भिकार्यांनी पाठीमागून बाजल त्याला घेरले व पकडले. काहीनी त्यांची मातंगूट पकडली. काहीनी त्याला लाथाड्याच्या छावयास मुरवात केली.

अचानक हलक्याने पहारेकरी पांढरून गेला. जवळच उभ्या असलेल्या त्या वट्या वर्षाच्या मुलाचे आकृती सामोरा मास्त उचलले पाहून रडत रडा कोणांना विगविले—
"साहेब माझ्या माताच्या माक सका. त्यांनी जी चोरी करून माक आणला आहे तो मी तुम्हांला सहेच्या सर्वेच्या दासजते."

भिकार्यांना त्या छळात मुलांच्या बोलण्याचे रूप आश्चर्ये वाटले व बनावून बांदांमण झाला.

"कुठे आहे ते शासन? तबकर सांग." एका मुख्य भिकार्याने त्याला एक फडका

लगावून दडकावत विचारले. त्या मुलाने रडत रडत त्या भिकार्याला बागेच्या एका झाडीच्या कोपऱ्यात नेले. तेथे वस्तु पाहून त्याचा आर्गंड गवतात मागेनाहा झाला तरी तर रडूनच मुलेच हे हारे घेतले होते.

पहमतने पहारेकऱ्याला दडकावत म्हटले—
"जर आज तू एका तहानलेल्या भिकार्याला लाथाड्याच्या पातल्या नसलास तर तुला चोरी पकडली गेली नसती. असे वाटते की, कोणी भूताने तुझ्यात त्रिचन महालातील चोरी करवून घेतली. व तसेच त्याने भिकार्याला साऱ्याचे कुकर्म तुम्याकडून करवून घेतले."

रडूनच कोकणे ऐकून पहारेकऱ्याने त्याला थोडकसे व कतःहत्या करणावर पड्यालास काक लावला.

भिकार्याने चोर व चोरीचा माक मुलानाच्या हातो सोडविला. मुलानेचाने रडूनचला त्याच्या हुपारी म्हणून इनात दिले व त्याला खास रक्षण भिकार्याच्या जागी नेवले.

दोन मूर्ख व्यापारी

अजंठेवर नवरणे जनिनदार मोंठचा उबार त्याकाचे होते. त्याच्याकडे कायदेबाफीता जो कोणी रस्ता उबार लागावला आहे. त्याने ते काहीही रिक्त्या हाताने पाळत नसत. परंतु त्या बागाचाही जलम व्यापारविषयीची बुडनलेची परिसा ते पडून. जेव्हा त्यांचा विचार होई की, ही व्याक्ति व्यापारक्षेत्रा करण्यास योग्य आहे तेव्हा त्यांना ते कसे घेत.

एका लाक्यांन्हे कडे लागावला दोन मूर्ख व्यापारी होते. त्यांनी भिकार्याला विचारले—
"नहाळम, माझी बोंबे कोदडीच्या कड्याचा कडा करणार आहेता. त्यामुळे जवळचा कमीत कमी एक हजार कडांची नकरी आहे."

भिकार्याला वाटले की त्या दोघांना बंधकविषयी कितली मूर्खीची आहे हे पडाने म्हणून त्याने विचारले—
"कोदडीच्या बंधकविषयी तुम्हांला काय काय माहित आहे?"

"महानम! मला आजपर्यंत कडा एवढेच माहित आहे की, बंधकाच्या खात हला व मकासाविषय मित्तु ज्ञाते आहे? एका व्यापाराने विधानले."

"आगावीत एक गर्भहीची सोप्ट आहे आहे" कोदडीच्या कित्याला बघेर रेण्याबावी अडे कोकवि बघाते. परंतु अडे न कुठला मित्तु बात कडे जाते हे बून आश्चर्यन नाही का?

भिकार्याने ऐकूनच स्वता हेतू सांगला. आणि दांगून म्हाणा तुम्ही जोक भंड्याचा ख्यात करू करणार नाही."

असे म्हणत त्याने स्वामी कडे न देता वरत पावलेले.

